

บทที่ 3

องค์ประกอบในการจัดการแสดง

การแสดงโขนชุมชน มีองค์ประกอบต่างๆเพื่อใช้ในการจัดการแสดง โดยสามารถแบ่งออกได้เป็นหลายด้าน ดังนี้

- 3.1 โอกาสและสถานที่ในการแสดง
- 3.2 เรื่องที่ใช้ในการแสดงและลักษณะบทประพันธ์
- 3.3 ทำรำ
- 3.4 ผู้แสดง
- 3.5 การฝึกหัดและฝึกซ้อม
- 3.6 เครื่องดนตรีประกอบการแสดง
- 3.7 การพากย์ เจริจา
- 3.8 เพลงร้องและเพลงหน้าพาทย์
- 3.9 เครื่องแต่งกาย
- 3.10 หัวโขน
- 3.11 อุปกรณ์ประกอบการแสดง
- 3.12 เวที
- 3.13 ฉาก
- 3.14 แสง เสียง
- 3.15 พิธีกรรม ข้อห้ามปฏิบัติและข้อควรปฏิบัติในการแสดงโขนชุมชน

3.1 โอกาสและสถานที่ในการจัดการแสดง

โขนชุมชน จัดแสดงขึ้น เนื่องในโอกาสงานกาชาดประจำปีและงานเฉลิมฉลองปีใหม่ประจำจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งจะจัดขึ้นในช่วงเวลาระหว่างปลายปีถึงต้นปี ประมาณวันที่ 27 ธันวาคม ถึงวันที่ 3 มกราคม รวม 7 วัน โดยได้ทำการแสดงติดต่อกันถึง 5 ปี นอกจากนี้ยังเคยจัดแสดงเพื่อเรียไรรหาทุนสนับสนุน การจัดทำอุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดงโขนอีก 1 ครั้ง

สำหรับสถานที่ที่ใช้ในการจัดการแสดง จะเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะราบเรียบและกว้างใหญ่ ได้แก่ สนามหญ้าหน้าศาลากลางจังหวัดศรีสะเกษ และลานกว้างของวัดกลาง เนื่องจากสามารถตั้งเวทีเพื่อใช้ในการแสดงควบคู่กับการแสดงบริเวณพื้นสนามได้ รวมทั้งสามารถรองรับผู้แสดงทั้ง 200 คน และผู้ชมได้อีกเป็นจำนวนมาก

3.2. เรื่องที่ใช้ในการแสดงและลักษณะบทประพันธ์

จากการที่โขนชู้ขันธุ์ เป็นการแสดงที่ได้แบบอย่างมาจากโขนกรมศิลป์ากร ดังนั้นวรรณกรรมที่ใช้ในการแสดงโขนชู้ขันธุ์ จึงเป็นวรรณกรรมเรื่องเดียวกัน คือ เรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งคัดเลือกมาทั้งหมดหลายตอนด้วยกัน ได้แก่ ตอนกำเนิดหนุมาน ตอนพาธรีบทรพี ตอนพระรามตามกวาง ตอนถวายนพล ตอนหนุมานส่งสารและเผาแลงกา ตอนนางลอย ตอนจองถนน ตอนศึกไมยราพณ์ ตอนสุกรีพลอนคันธัง ตอนลับหอกโมกขศักดิ์ ตอนกุมภกรรณทศน้ำ และตอนยกรบซึ่งบทโขนทั้ง 11 ตอนนี้ ผู้วิจัยได้ค้นพบเพียงตอนเดียวที่ยังคงหลงเหลือมาถึงปัจจุบัน คือ ตอนกุมภกรรณทศน้ำ เพราะบทโขนเกือบทั้งหมดถูกเผาทำลายไปจนหมดสิ้น เนื่องจากชาวคณะเกิดความเกรงกลัวในอาชรรพ์*

สำหรับบทโขนทุกบท เป็นบทที่นายสิริ ศิวาวัฒน์ ได้ดัดแปลงมาจากบทพระราชนิพนธ์เรื่อง รามเกียรติ์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ 1)¹ ซึ่งนายสิริ ศิวาวัฒน์พบในห้องสมุด จึงมีความแตกต่างจากโขนกรมศิลป์ากรที่นำบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) มาใช้ประกอบการแสดง

สำหรับลักษณะของบทพระราชนิพนธ์ เรื่อง รามเกียรติ์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) และบทโขนชู้ขันธุ์ ตอน กุมภกรรณทศน้ำ มีลักษณะดังนี้

3.2.1. บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ตอน กุมภกรรณทศน้ำ²

* เป็นความเชื่อในกลุ่มผู้แสดงตั้งแต่เมื่อจะเริ่มจัดการแสดงโขนชู้ขันธุ์ มีการส่งครุพระราชบาทที่ต้องดูแลการแสดงขึ้นไปอบรมนาฏศิลป์ที่กรุงเทพฯ และได้รับการครอบครุจากครุสง่า ศิวาณิช เมื่อครุสง่า ศิวาณิชทราบว่าจะมีการจัดการแสดงโขนชู้ขันธุ์ขึ้น จึงแนะนำนางนารถ วรวงศ์ ให้ยกเว้นการออกตัวศกัณฐ์ เพราะเป็นยักษ์ใหญ่ที่มีการใช้เพลงหน้าพาทย์ชั้นสูง หากไม่มีความรู้หรือได้รับการถ่ายทอดเพลงหน้าพาทย์ อาจจะถูกครุอาจารย์ดงไทยให้ได้รับอันตราย และมีจดหมายเตือนมาที่นายสิริ ศิวาวัฒน์ ให้เขียนบทในตอนที่ไม่มีศกัณฐ์ ซึ่งครั้งนั้นนายสิริ ศิวาวัฒน์ไม่เชื่อ จึงกล่าวว่า “หากเกิดอะไรขึ้นตนก็จะขอรับไว้เพียงผู้เดียว” ต่อมาเมื่อมีการแจกบทโขนแก่ผู้แสดง ญาติของนายสิริ ศิวาวัฒน์ก็เสียชีวิต และในทุกครั้งที่แสดง ญาติของนายสิริ ศิวาวัฒน์ก็เสียชีวิตลง จนกระทั่งศพสุดท้ายซึ่งเป็นศพที่ 5 คือ ลูกชายของนายสิริ ศิวาวัฒน์เอง ดังนั้นในปีพ.ศ. 2515 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของการแสดงโขนชู้ขันธุ์ นางนารถ วรวงศ์ จึงรวบรวมบทโขนทั้งหมด พร้อมกับหัวโขนบางส่วน ได้แก่ หัวพลักษ์ พลลิง ไปเผาทำลายเพื่อไม่ต้องการให้มีการแสดงโขนชู้ขันธุ์ขึ้นอีก.

¹ สัมภาษณ์ นางพิกุล วรโพธิ์, ผู้ฝึกซ้อมท่ารำ, 5 กรกฎาคม 2549.

² กรมศิลป์ากร, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ บทละคร เรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 (กรุงเทพฯ: โสภณการพิมพ์, 2540), หน้า 397-405.

เมื่อนั้น
รับสั่งพระเชษฐาฤทธิธโรน

ครั้นถึงเสด็จเหนืออาสน์
จึงบัญชาสั่งนางกำนัล
กับสื่อนงค์ทรงลักษณะ
ว่าเราจะไปตั้งพิธี
กำหนดเจ็ดคืนเจ็ดวัน
ไปส่งภูทุกเวลา

ตั้งแล้วสรรเสริญทรงเครื่อง
จับกระบองเพชรรัตนัชชवाल

ครั้นถึงฟากฝั่งชลาลัย
มีต้นกร่างใหญ่ริมสาคร
ร่มรื่นพุ่มราบดั่งหน้าแว่น
ขึ้นนั่งบนบัลลังก์ศิลา

บัลเดี้ยวกลับกายกลายเพศ
อสุรีย่างเยื้องคลาไคล

ทอดองค์นอนขวางกลางน้ำ
จมอยู่ในท้องพระคงคา
น้ำที่นวนวังไม่หลังไหล
เดชะด้วยฤทธิพิธิ

บัดนั้น
ครั้นแสงทองส่องพื้น โขยมพราย

ก็ถึงที่ฟากฝั่งชลธิ
เห็นน้ำแห่งถึงพื้นพสุธา
ต่างทุกข์ที่จะอดน้ำตาย

พญากุมภกรรณชาญสมร
ชูลีกรออกจากพระโรงคัล๑

๑ ๒ คำ ๑ เสมอ

อัน โอภาสพรรณรายฉายฉัน
อันชื่อว่าคันธมาลี
ที่ร่วมรักร่วมใจยักษิ
ในที่ริมฝั่งคงคา
เอ็งจงเก็บพรรณบุปผา
อย่าบอกแก่ใครให้แจ้งการ ๑

๑ ๖ คำ ๑ เจรจา

อร่ามเรื่องด้วยแก้วมุกดาหาร
เหาะทะยานไปโดยอัมพร ๑

๑ ๒ คำ ๑ กราว

ซึ่งไหลไปมรกตสิงขร
กิ่งใบอรชรจำเริญดา
ใต้ต้นมีแท่นแผ่นผา
หลับตาอ่านเวทตำรวมใจ ๑

๑ ๔ คำ ๑ ตระ

เท่าบรมพรหมศสูงใหญ่
ลงไปยังท้องธารา ๑

๑ ๒ คำ ๑ เสมอ

บริกรรมพระเวทคาถา
มิได้เห็นกายอสุรี
ไปหน้าพลับพลาชัยศรี
วาริแห่งสิ้นจนดินทราย ๑

๑ ๔ คำ ๑ ตระ

โยชวานรทั้งหลาย
นายไพร่ก็ไปยังคงคา ๑

๑ ๒ คำ ๑ รุกกรีน

กระบี่จะลงล้างหน้า
วานรก็คิดอัศจรรย์
ไพร่นายตกใจตัวสิ้น

หมูลิงวิ่ง่วนพัลวัน

ก็มีได้ล่วงรู้เหตุผล
เที่ยวดูตามท้องตลาด

ครั้นถึงลูกพระทินกร
แจ้งว่าบัดนี้คงคา
เคยได้อาศัยอาบกิน
เหือดแห้งไปสิ้นถึงดินดาน

บัดนั้น
ได้ฟังตกใจพันทวี

จึงน้อมสิโรตม์บังคมทูล
บัดนี้กระบี่โยธา
น้ำนั้นบันดาลแห้งสิ้น
ข้าคิดเห็นผิดประหลาดใจ

เมื่อนั้น
ได้ฟังตะลึงทั้งอินทรี
จึงถามโหราคนขยัน
วานนี้มีชัยแก่พระลักษมณ์
น้ำในคงคาก็เหือดแห้ง
เหตุผลกลศึกก็สุรา

บัดนั้น
ได้ฟังพระองค์ทรงภพไตร
อันซึ่งพญากุมภกรรณ
ด้วยเพื่อนไปตั้งพิธีการ
หวังจะตัดต้นกลศึก
ลงคมแห้งเหือดไปทั้งนี้

บ้างปรึกษากันอิงไป ฯ

๑ ๔ คำ ๑ เจรจา

ทุกข์ทนทอดถอนใจใหญ่
ไม่เห็นสิ่งใดก็กลับมา ฯ

๑ ๒ คำ ๑ ตรี

วานรกราบลงพร้อมหน้า
ที่ในมหาชลาธาร
ทุกหมูกบิรินทร์ทวยหาญ
เกิดการวิบัติในนที ฯ

๑ ๔ คำ ๑ เจรจา

สุกรีพผู้ชาญชัยศรี
พากระบี่เข้าไปยังพลับพลา ฯ

๑ ๒ คำ ๑ เสมอ

นเรนทร์สูนปิ่นภพนาถา
ลงไปยังท่าชลาถัย
แต่วานรจะกินก็ไม่ได้
โจนมาเป็นคั้งนี้ ฯ

๑ ๔ คำ ๑

พระตรีภูวนาถเรื่องศรี
ภูมิจงสนทนที่หนัก
อันพญากุมภกรรณสิทธิศักดิ์
เหตุใดขุนยักษ์ไม่ยกมา
เราคิดแคลงสงสัยหนักหนา
มันทำมารยาประการใด ฯ

๑ ๖ คำ ๑

พิเภกผู้มีอัชฌาสัย
บังคมไหว้สนองพจมาน
ไม่ยกพลขันธ์มาหักหาญ
อ่านเวททนต์น้ำในนที
ด้วยอุบายล้าลึกของยักษ์
จะมีให้กระบี่อาบกิน

แม่นครบกําหนดเจ็ดวัน
พิธีเสกสลับฟ้าดิน

เมื่อนั้น
ได้ฟังพิเภกโหรา
อันกุมภกรรณยักษ์
เราจะคิดอ่านประการใด

บัดนั้น
ฟังราชบัญชาพระทรงธรรม์
อันที่ซึ่งตั้งพิธีการ
เว้นไว้แต่นางกําหนดใน
ขอให้หนุมานฤทธิธรม
แปลงกายให้เป็นสตรี
ก็จะรู้ที่อยู่ขุนมาร
เร่งตาม ไปล้างพิธีมัน

เมื่อนั้น
ได้ฟังพิเภกโหรา
ดูก่อนคําแหงวายุบุตร
จงไปล้างพิธีขุนมาร

บัดนั้น
รับสั่งพระนารายณ์ฤทธิธรม

จึงนบนิ้วขึ้นถวายนั่งคม
โอมอ่านพระเวทวิทยา

กายนั้นก็กลับเป็นเหยี่ยว
ถาปนาราร้อนด้วยฤทธิ

พวกพลเรานั้นจะตายสิ้น
อสูรอินทร์เรียนต่อพรหมา ฯ

๑ ๘ คำ ๑

พระสุริยวงศ์องค์นายารายณ์นาถา
ผ่านฟ้าจึงตรัสตามไป
ไปทำพิธีอยู่ที่ไหน
จึงจะได้ล้างพิธีมัน ฯ

๑ ๘ คำ ๑

พิเภกสุริยวงศ์รังสรรค์
บังคมคิดแล้วทูลสนองไป
ตัวข้าบาทมัลลหารู้ไม่
ซึ่งร่วมจิตซิดใจสูริ
ไปชวนกลกุมภกรรณยักษ์
เข้าปปลอมพาที่ด้วยกําหนด
ซึ่งไปอ่านพระเวทรังสรรค์
น้ำนั้นก็ไหลลงมา ฯ

๑ ๘ คำ ๑

พระจักรรัตน์แก้วนาถา
ผ่านฟ้ามีราชโองการ
ท่านผู้ฤทธิธรมกล้าหาญ
ด้วยปรีชาชาญของวานร ฯ

๑ ๘ คำ ๑

จึงศรีหนุมานชาญสมร
ชูลิกรแล้วคลานออกมา ฯ

๑ ๒ คำ ๑ เสมอ

พระสยมภูวานาถนาถา
วานรนิมิตอินทรีย์

๑ ๒ คำ ๑ ตรี

เรียวแรงคั่งราชปักขี
ไปวังอสูริกุมภกรรณ ฯ

๑ ๒ คำ ๑ แผละ

จากบทพระราชนิพนธ์ตัวอย่างข้างต้น พบว่ามีลักษณะคำประพันธ์เป็นแบบกลอนบทละคร คือ มีการใช้คำในแต่ละวรรคประมาณ 6—9 คำ และมีการใช้คำ เมื่อนั้น บัดนั้น ขึ้นต้นในวรรคต้นของบทใหม่ โดยจะสังเกตได้ว่า คำว่า เมื่อนั้น จะใช้ในบทของกุมภกรรณ เช่น

เมื่อนั้น	กุมภกรรณสิทธิศักดิ์ศึกษา
กระทืบบาทผาดโผนโจนมา	เข้าไล่ล่าเช่นฉาราวี ฯ

๑ ๒ คำ ๑

ส่วนคำว่า บัดนั้น จะใช้ในบทของหนุมานและนางก้านัล เช่น

บทหนุมาน

บัดนั้น	หนุมานผู้ชาญชัยศรี
ผาดแผลงสำแดงฤทธิ์	ขุนกระบี่แหวกน้ำลงไป ฯ

๑ ๒ คำ ๑ เซ็ด

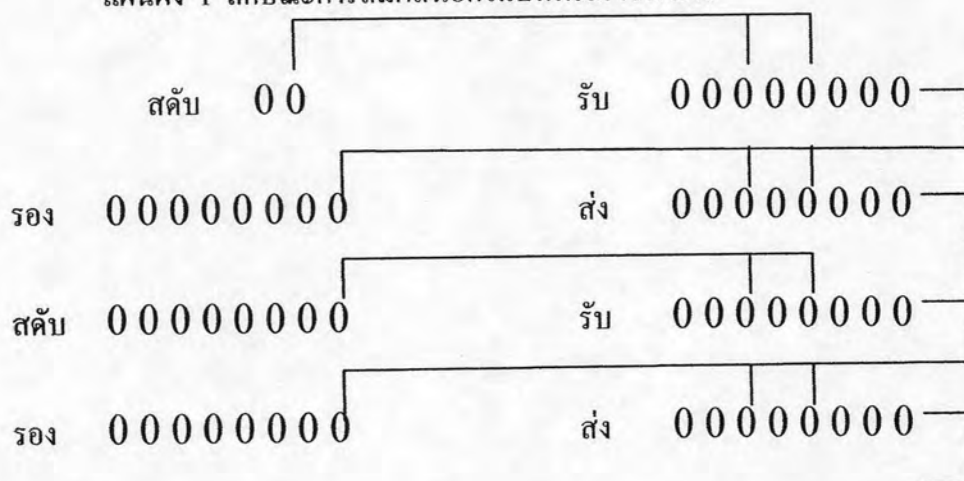
บทของนางก้านัล

บัดนั้น	สีนางก้านัลศึกษา
แลเห็นกระบี่ผู้ศักดิ์	ทำอานุภาพเกรียงไกร
ตกประหม่าหน้าซัดไม่มีขวัญ	ตัวสั้นมีอากจะคูได้
ร้องกรีดหวีดหวาดวิ่งไป	ล้มลุกไม่เป็นสมประดี ฯ

๑ ๔ คำ ๑ เซ็ด

นอกจากนี้ในท้ายบทจะมีการบอกจำนวนคำในบทและบรรจุเพลงหน้าพาทย์ประกอบกิริยาอาการของตัวละครในตอนนั้นไว้ด้วย สำหรับสัมผัสของกลอน มีทั้งสัมผัสนอกและสัมผัสใน ดังนี้

แผนผัง 1 ลักษณะการสัมผัสนอกในบทพระราชนิพนธ์

การสัมผัสนอก จะมีการส่งสัมผัสจากคำสุดท้ายของวรรคส่งไปคำที่ 3 หรือ 5 ของวรรครับ และคำสุดท้ายของวรรครับ ส่งสัมผัสไปยังคำสุดท้ายของวรรครอง และคำที่ 3 หรือ 5 ของวรรคส่ง และคำสุดท้ายของวรรคส่งก็จะส่งสัมผัสไปยังคำสุดท้ายของวรรครับในบทต่อไป สำหรับสัมผัสใน เป็นสัมผัสที่ไม่บังคับตามลักษณะคำประพันธ์ แต่เป็นการเสริมให้บทกลอนมีความไพเราะมากยิ่งขึ้น ซึ่งในบทพระราชนิพนธ์ก็มีสัมผัสในอยู่ด้วย เช่น

ต่างแหวต่างรับกันลับสน
เสียงสนั่นครั้นครื้นถึงบาดาล

สายชลเป็นระลอกกระลอกจาน
ชลธารก็ไหลลงไป ฯ

ฯ ๒ คำ ฯ เชิด

หมายเหตุ: คำที่ขีดเส้นใต้ คือ คำที่เป็นสัมผัสใน

3.2.2 บทโขนขุนันธ์ เรื่อง รามเกียรติ์ ตอน กุมภกรรณทนต์น้ำ

บทโขนขุนันธ์ เรื่อง รามเกียรติ์

ตอน กุมภกรรณทนต์น้ำ

ฉาก ตำแหน่งในกรุงลงกา

(ปีพาทย์ทำเพลงรวีสนมก้านัลคลานออกประจำหน้าแท่น กุมภกรรณออกนั่ง สนมก้านัลถวายบังคม)

เพลงมอญรำดาบ

เมื่อเอ๋ย เมื่อนั้น พระยากุมภกรรณชาลุมสร รับอาสาทศกัณฐ์อุทธรอน ทนต์น้ำกันให้
พลวานรค่น้ำตาย

(เจรจากับนางสนมก้านัล) ข้อความลับรับส่งไป แก่นางสนมคูใจทั้งหลาย จงฟังคำบอกเป็นอุบาย
อย่าแพร่พรายนะเจ้าคันทมาลี ทั้งเจ้ารินมะลิ กลีบกุหลาบ กระดังงา แก้วอังกาบจำให้ถ้วนดี ว่า
เราจะไปตั้งพิธี ยंत्रที่ริมฝั่งคงคา กำหนดเจ็ดคืนเจ็ดวัน เอ็งจงเก็บพรรณบุปผา ไปส่งทุกเวลา อย่า
บอกแก่ใครให้แจ้งการ

(ร้าย - ต่อ) สั่งเสร็จ รีบเสด็จเร็วพลัน กุมภกรรณอุปราชอาจหาญ กวัดแกว่งกระบองเพชรชวัลล
ตรงไปยังสถานทำพิธี

(บัดนี้ กราวใน)

(กุมภกรรณรำทำยักษ์แล้วเข้า-นางสนมเจรจาด่อ)

(คันทมาลี เจรจา) นี่นะ แมรินมะลิ ช่างเข้มข้ำเสียจริงนี้ รีบเร็วเข้าซิ พากันไปเก็บดอกไม้ มัวแต่คัด
จริตอยู่ได้ หรือแน่ใจว่าองค์อุปราชหลงรัก

(รีนมาลี ต่อ) หม่อมพี่คันทมาลี พี่ย้ายออกก่อนก่อนขอคนัก เช่นมะลิหรือองค์อุปราชจักรักคำนี้
หนูไม่สวยแต่ตั้ง เหมือนแม่ดอกกุหลาบติดซึ่ง สวยถึงใจ

(กลีบกุหลาบ ต่อ) นี่แน่ะ แม่รีนมาลีเจ้า พุดจ่าน่าเกลียด น่าเกลียด มาว่าถึงฉันทำไมใครไปโออวด รู้
หรือกันว่าทรวงทรงฉันอันไหนเหมือนโองไห เขานั่นสิ แม่กระดิ่งกาลนไฟ มองไหนงามหมด
สวยสดเกลี้ยงเกลา ขาหรือก็ขาवलมกลึง มองแล้วซึ่งจริง

(กระดิ่งงา ต่อ) บ๊ยะๆ มาว่าเอาได้ ฉันไปว่าอะไร ฉันว่าอะไร แม่คุณเธอจะขาวจะลายมันก็ขาของ
ฉัน จะนุ่งขาวนุ่งสั้นมันแล้วแต่รสนิยม อย่าพุดทับถมรังเกียจเหยียดหยัน หว่าฉันไม่สุภาพมันคน
ละเรื่องกัน ฮึๆ (หัวเราะ) กับแม่แก้งอังกาบเขานั่นสิเรียบราบ รู้เหนียม เครื่องธรรมเนียมประเพณี
ยังสิ่งลือลือปราศไม่มีวันจะเหินห่าง

(แก้วอังกาบ ต่อ) มาพุดกักร้าวฉันทำไมเล่านาง ปากตะไกร ขึ้นเสียงจืดจืดๆ ว่าไปไม่ลดละ ตัวใคร
ตัวมันนะจะบอกให้ ไม่ต้องเสียดสีเปะปะเสียดครันครบ อดไม่ได้เดียวแม่คบ (ต่างก็เข้าคบกันเป็นคู่
พากษ์ว่าแม่คบๆ ลองซิกๆ อย่างนะๆ โอ๊ยข่มเหงฉันทำไมๆนี่แน่ะ)

(คันทมาลี ห้าม) หยุดนะ แม่เอ๋ยไม่เคยพบ ทั้งตีบทั้งเถียงเสียงขรม อย่างได้ดีก็เป็นเพียงนางสนม
เท่านั้น ถึงจะประกวดประชันกันยิ่งกว่านี้ ไม่ได้ดอกตำแหน่งมเหสีมันยังไม่ว่า ฮึๆ (หัวเราะ) รียบ
เก็บดอกไม้เถิดนางตัวดี เดียวไม่ทันเวลาพิธีจะต้องรับโทษทัณฑ์

(บัดนี้ เพลงเร็ว)

(นางสนมรำเข้า กุมภกรรณออก)

(ร้าย-กุมภกรรณ)

ถึงฝั่งน้ำสำรวมใจอ่านเวทย์	กลายเพศรูปร่างสูงใหญ่
อสุรีอย่างเอื้องคลาไคล	ลงไปยังท้องธารา
ทอดองค์ลงขวางกลางน้ำ	บริกรรมพระเวทย์คาถา
จมอยู่ในท้องพระคงคา	มิได้เห็นกายอสุรี
น้ำท้นวนวังไม่หลังไหล	ไปไม่ถึงปลับปลาชัยศรี
เดชด้วยตบะฤทธิ	น้ำนี้แห้งสิ้นเห็นดินทราย

(บัดนี้ - เร็ว)

(ปีพาทย์ทำเพลงเร็ว กุมภกรรณทอดกายลงขวางน้ำลับหายไป หนูมาน-ออกมา)

เพลงแขกต๋อยหม้อ

(หนูมาน) บัดเอ๋ย บัดนั้น

คำแหง หนูมาน กระบี่ศรี

พระรามใช้ให้ทำลายพิธ
 (ร้าย-ต่อ) น้ำแห้งขอลงตลอดถึงพลับพลา
 ขุนวานรคิดด้วยปัญญาไว
 (เจรจา-ต่อ) จึงนับนิ้วขึ้นถวายเป็นบังคม
 โอมอ่านพระเวทย์วิทยา
 ให้กายนั้นกลับกลายเป็นเหยี่ยว
 โถมถลาร่อนลงด้วยฤทธิ

ซึ่งที่กุมภกรรณทนต์น้ำไว้
 พลเสนาไม่หาน้ำกินได้
 จะแก้ไขไพร่พลเสนา
 พระสยามภูวนารถนาถา
 วานรมิตอินทรีย์
 เร็วแรงคั่งราชปักษี
 เร็วรีหมายมุ่งกรุงลงกา

(บัดนี้-ร้วแล้วเชิด)

(หนุมานแปลงกายเป็นเหยี่ยว-เหยี่ยวเข้าแล้วนางสนมออก)

(นางสนมทั้ง 5 -ร้าย) บัดเอ๋ย บัดนั้น
 อึกสี่กัลยาวิลาวัลย์
 จ้มลิ้มพริ้มพร้อมทุกนางใน
 แเน่งน้อยดังเทพกนิษฐ

ฝ่ายคันทมาลีสาวสรร
 ห้าสนมนางกำนัลอรชร
 ใครเห็นเป็นที่สโมสร
 กรายกรไปสวนมาลี

(บัดนี้ - เพลงเร็ว)

เพลงพม่าเห่ (ชมสวน)

(รื่นมะลิ) ครันมาถึงที่อุทยาน
 หอมเอ๋ยหอมดอกจำปี
 (กลีบกุหลาบ) เดินเก็บบุปผามาลี
 หอมเอ๋ยหอมดอกสายหยุด
 (กระดังงา) ดอกเอ๋ยเจ้าดอกกล้าควน
 (แก้วอังกฤษ) ดอกเอ๋ยเจ้าดอกกาหลง

เกษมสานต์ทั้งห้ามารศรี
 ดอกกรรณิกาน์สารภีมากมีหอมเอ๋ย
 รื่นเริงฤดีเจ้านางนุช
 ดอกช่อนกลิ่นดอกพุทธรักษาเอ๋ย
 หอมหวานชื่นใจกระไรเอ๋ย
 ความสดชื่นจงยืนยงมั่นคงเอ๋ย

(ปีพาทย์รับ)

(คันทมาลีสอดเสียงห้าสนมทั้งสี่) พอๆหยุดชมดอกไม้เสียดแม่เอ๋ย

(นางสนมต่างเก็บดอกไม้—เหยี่ยวหนุมานออกขึ้นบนแท่น)

(เหยี่ยว-ร้าย) บัดเอ๋ย บัดนั้น
 จับแอบอยู่กับกิ่งไทร
 นางหนึ่งหยุดเลือกบุษบง

หนุมานซึ่งเป็นเหยี่ยวใหญ่
 เห็นนางกำนัลในนารี
 ไกลฝูงอนงค์ทั้งสี่

พิศเพ่งเล็งทั่วทั้งอินทรี
มีความชื่นชมด้วยสมคิด
ก็โผลงตรงจับนางกำนัล

ขุนกระบี่จำได้ทุกสิ่งอัน
หมายล้างชีวิตให้อาตม
ด้วยกรงเล็บคืบคั่นขึ้นเมฆ

(บัดนี้-ราว)

(เหยี่ยวหนุมานจับนางสนมชื่อกระดั่งงาไปฆ่า นางสนมทั้งสี่เข้าแล้วหนุมานกลับมา)

เพลงแขกหนังชั้นเดียว

(เหยี่ยว) จิ้งโอมอ่านเวทย์นิมิตกาย
 ทำเดินกรายเที่ยวเก็บมาลี

ให้เหมือนนางที่ตายมารศรี
แล้วรีบตามนางทั้งสี่ออกไป

(บัดนี้-ราวแล้วชิดจิ้ง)

(นางสนมทั้งสี่ออกมาอีก นางสนมแปลงเดินออกมาอีกทาง ทำที่ถือพานดอกไม้ สนมทั้งสี่ตกใจร้อง
ว้าย สนมแปลงร้องฮู้ย แล้วเปลี่ยนท่าเดินเป็นกริดกรายบ้าง ทำลิงบ้างตามสันดาน)

(กันธมาลี-เจรจา) แม่กระดั่งงานะ มัวทำอะไรชักช้าไม่ทันเพื่อน

(สนมแปลง) หนูเพลินชมดอกไม้และเก็บด้วยก็เลยมาไม่ทันเจ้าค่ะ

(รีนมะลิ) แปล๊ก แปลก เชี่ยวละ แม่กระดั่งงา คูชิไปเขียนแก้มแค้นคางมา พิกัด พิกัด นี่ไปติดทำลิง
ทำค้างที่ไหนมาจึงออกทำออกทางเช่นนี้

(สนมแปลง) เคยดูเขาเล่นกันมาเจ้าค่ะ

(กลีบกุหลาบ-ป๊อง-เจรจา) มิน่าเล่ากิริยาทำทางลูกลี้ลูกกลนยังกับสาววานร จริงใหม่จะแม่แก้วอังกาบ

(แก้วอังกาบ-ป๊อง-เจรจา) เฉยๆไว้เดอน่า โอกาสดีแล้วที่พวกเราอาจได้คู่ละครลิง

(สนมแปลง-แสดงทำลูกกลนคั่นโน้ต เกานี้เสียยุ่งจวยชิงพานดอกไม้ จากสนมคนใดคนหนึ่ง)

(แก้วอังกาบ-เจรจาถาม) เป็นอะไรไปจ๊ะ แม่กระดั่งงาค้นเนื้อตัวเป็นอะไรไป โคนคำแหหรือหมามูย
ละจ๊ะ

(สนมแปลง) ยิ่งทำทำลูกกลน คั่นเกาแล้วตอบว่า ไม่หอรอกค่ะ

(กันธมาลี-เจรจา) พามัวกันชักช้าอยู่ พอแล้วรีบไปกันเถอะ จวนจะถึงเวลาบูชาพิธิแล้ว

(นางสนมทุกคนเดินวนหนึ่งรอบ แล้วก็วางพานบูชาที่แท่น หรือที่เตรียมไว้)

(สนมแปลง-ร้าย) บัดเอย บัดนั้น

วายุบุตรวุฒิไกรใจหาญ

ปลอมมากับนางพนักงาน

ทำเป็นวางพานบูชา

แลเห็นน้ำที่นอนอยู่

ไม่ไหลไปสู่ตามทิศา

จึงพินิจ พิศดูด้วยปัญญา

ก็รู้ว่าพระยากรมภรรณ

ลงอยู่ในห้วงสาคร

ขุนวานรมีใจเกษมสันต์

ก็แปลงร่างกลับคืนพลัน

เข้ารบทกมกรรมทันใด

(หนุมานรบกับกุมภกรรม นางสนมร้องวิค้วยวิงหนีไป กุมภกรรมดอยออกหนี)

(กุมภกรรม-เจรจา)

พระยากรมภรรยาชกษี

หนุมานมันล้างพิธ

ให้น้ำที่กินไว้นั้นไหลลง

เสียดการระทดท้อเหตุขย

ที่คิดไว้ไม่เป็นดังประสงค์

หนุมานมันเรื่องฤทธิ์จริงค์

หากแพ้มันเราคงได้อับอาย

เราพงศ์พรหมอสิวรแพ้แก่ถึง

ต้องหลบหลีกทุกสิ่งก่อนจะสาย

จึงแอบเข้ากลีบเมฆด้วยอุบาย

แล้วเหาะไปจุดมุงกรุงลงกา

(บัดนี้รู้แล้วกราวรำ)

ร่ำรำ

(หนุมาน) บัดเอย บัดนั้น

หนุมานผู้ชาญชัยศรี

ครั้นเสร็จซึ่งล้างพิธ

กุมภกรรมมันหนีกลับไป

จึงขึ้นจากฝั่งสาคร

สำแดงฤทธิ์รอนแผ่นดินไหว

เหาะกลับพลับพลาโดยลับไว

ทูลพระจักรีให้แจ้งกิจจา

(บัดนี้กราวกลางทะเลแล้วเชิด)

(จบตอน)

จากลักษณะบทโขนข้างต้น พบว่า บทโขนของชุนันต์ มีลักษณะคำประพันธ์เป็นแบบ กลอนบทละคร คือ มีการใช้คำในแต่ละวรรคประมาณ 6—9 คำ และในวรรคต้นของบทใหม่จะมีการใช้คำขึ้นเพียงสองคำ คือ บัดเอย บัดนั้น และ เมื่อเอย เมื่อนั้น ซึ่งเขียนแตกต่างจากบทละครทั่วไปที่จะเขียนเพียง บัดนั้นหรือเมื่อนั้น ซึ่งสังเกตได้ว่า บทที่ขึ้นต้นด้วยเมื่อเอย เมื่อนั้น จะมีเพียงบทเดียว คือ บทของกุมภกรรม ส่วนบทที่ขึ้นต้นด้วย บัดเอย บัดนั้นใช้ในบทของหนุมานและนางก้านัลเช่นเดียวกับบทพระราชนิพนธ์ นอกจากนี้บทโขนชุนันต์ ยังมีการเขียนกำกับกิริยาของตัวละครต่างๆ เช่น

(เหยี่ยว-รำย) บัดเอย บัดนั้น

หนุมานซึ่งเป็นเหยี่ยวใหญ่

จับแอบอยู่กับกิ่งไทร

เห็นนางก้านัลในนารี

นางหนึ่งหยุดเลือกลูกนุชบง

ไกลฝูงอนงค์ทั้งสี่

พิศเพ่งทั่วทั้งอินทรีย์

ขุนกระบี่จำได้ทุกสิ่งอัน

มีความเล็งขึ้นชมด้วยสมคิด

หมายล้างชีวิตให้อาสัญ

กีโผลงตรงจับนางกำนัล

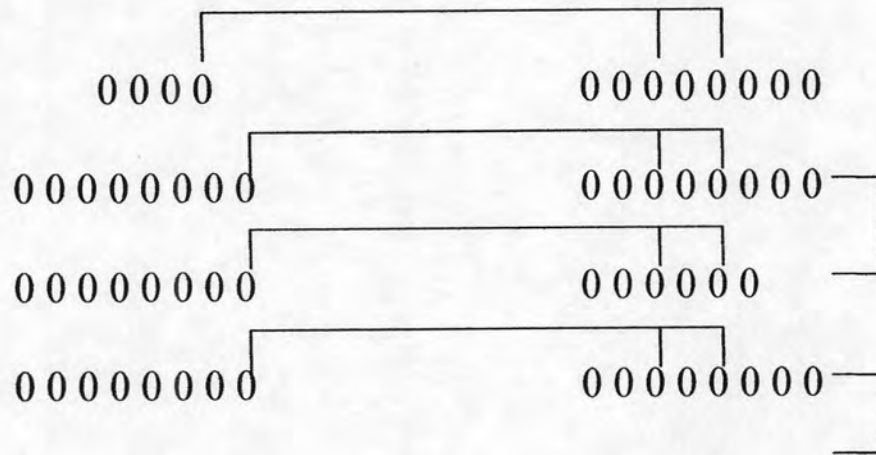
ด้วยกรงเล็บคืบคั้นขึ้นเมษี

(บัดนี้-รัว)

(เหยี่ยวหนุมานจับนางสนมชื่อกระดิงงาไปฆ่า นางสนมทั้งสี่เข้าแล้วหนุมานกลับมา)

รวมทั้งมีการบรรจุเพลงที่จะใช้บรรเลงหรือขับร้องในแต่ละบทด้วย สำหรับสัมผัสของกลอน มีทั้งสัมผัสนอกและสัมผัสใน ดังนี้

แผนผังที่ 2 ลักษณะการสัมผัสนอกในบทโขนชูชันท์

การสัมผัสนอกของโขนชูชันท์ จะมีการส่งสัมผัสจากคำสุดท้ายของวรรคสดับไปคำที่ 3 หรือ 5 ของวรรครับ และคำสุดท้ายของวรรครับ ส่งสัมผัสไปยังคำสุดท้ายของวรรครอง และคำที่ 3 หรือ 5 ของวรรคส่ง แต่ไม่เน้นการสัมผัสระหว่างบท คือ คำสุดท้ายในวรรคส่งจะส่งสัมผัสไปรับกับคำสุดท้ายในวรรครับของบทต่อไป เพราะบางบทก็ไม่มีกรส่งสัมผัสรับกัน ส่วนสัมผัสใน จะมีในบางวรรคเท่านั้น

สำหรับสำนวนภาษาของบทโขนชูชันท์ มีการดัดแปลงจากบทพระราชนิพนธ์ ซึ่งมีลักษณะการเล่าเรื่องคล้ายตามแบบเค้าโครงเดิม แต่มีการตัดทอนบทกลอนบางบท เพิ่มบางบทและในบางบทก็คงสำนวนเดิมเอาไว้ ดังนี้

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 และบทโขนขุนันท์

เนื้อเรื่อง	บทพระราชนิพนธ์	บทโขนขุนันท์
<p>1. เมื่อกุมภกรรณรับคำสั่งแล้ว ก็ออกมาสั่งนางกำนัลใกล้ชิด ทั้ง 5 คนให้เก็บดอกไม้ไป ถวายที่ริมฝั่งคงคาเป็นเวลาเจ็ด วันพร้อมกำชับไม่ให้บอก ความลับแก่ใครเป็น สิ่งเสร็จ กุมภกรรณก็เหาะไปริมน้ำ นั่ง ร่ายเวทย์แล้วลงไปนอนใน บริกรรมศาลาอยู่ในท้องน้ำ</p>	<p><u>เมื่อนั้น</u> <u>พญากุมภกรรณชาญสมร</u> <u>รับสั่งพระเชษฐาฤทธิรอน</u> <u>ชุดีกรออกจากพระโรงคัลฯ</u> <u>ครั้นถึงเสด็จเหนืออาสน์</u> <u>อันโอภาสพรรณรายฉายฉิน</u> <u>จึงบัญชาสั่งนางกำนัล</u> <u>อันชื่อว่าคันทมาลี</u> <u>กับสี่องค์ทรงลักษณะ</u> <u>ที่ร่วมรักร่วมใจยกยี้</u> <u>ว่าเราจะไปตั้งพิธิ</u> <u>ในที่ริมฝั่งคงคา</u> <u>กำหนดเจ็ดคืนเจ็ดวัน</u> <u>เอ็งจงเก็บพรรณบุปผา</u> <u>ไปส่งกุทุกเวลา</u> <u>อย่าบอกแก่ใครให้แจ้งการ</u> <u>บัดเดียวกลับกายกลายเพศ</u> <u>เท่าบรมพรหมเสสูงใหญ่</u> <u>อสุรีย่างเยื้องคลาไคล</u> <u>ลงไปยังท้องธารา</u> <u>ทอดองค์นอนขวางกลางน้ำ</u> <u>บริกรรมพระเวทคาถา</u> <u>จมอยู่ในท้องพระคงคา</u> <u>มิได้เห็นกายอสุรี</u> <u>น้ำท้นวนวังไม่หลังไหล</u> <u>ไปหน้าพลับพลาชัยศรี</u> <u>เฉชะด้วยฤทธิ์พิธิ</u> <u>วารีแห่งสิ้นจนดินทราย ฯ</u></p>	<p><u>เมื่อเอ๋ย เมื่อนั้น</u> <u>พระยาคุมภกรรณชาญสมร</u> <u>รับอาสาทศกัณฐ์ฤทธิรอน</u> <u>ทศน้ำกั้นให้พลวานรค่น้ำตาย</u> <u>ข้อความลับรับสั่งไป</u> <u>แก่นางสนมคูใจทั้งหลาย</u> <u>จงฟังคำบอกเป็นอุบาย</u> <u>อย่าแพร่งพรายนะเจ้าคันทมาลี</u> <u>ทั้งเจ้ารินมะลิ กลีบกุหลาบ</u> <u>กระดิ่งงาแก้วอังกาบจำให้ถ้วนดี</u> <u>ว่าเราจะไปตั้งพิธิ</u> <u>ยังที่ริมฝั่งคงคา</u> <u>กำหนดเจ็ดคืนเจ็ดวัน</u> <u>เอ็งจงเก็บพรรณบุปผา</u> <u>ไปส่งกุทุกเวลา</u> <u>อย่าบอกแก่ใครให้แจ้งการ</u> <u>ถึงฝั่งน้ำสำรวมใจอ่านเวทย์</u> <u>กลายเพศรูปร่างสูงใหญ่</u> <u>อสุรีย่างเยื้องคลาไคล</u> <u>ลงไปยังท้องธารา</u> <u>ทอดองค์ลงขวางกลางน้ำ</u> <u>บริกรรมพระเวทย์คาถา</u> <u>จมอยู่ในท้องพระคงคา</u> <u>มิได้เห็นกายอสุรี</u> <u>น้ำท้นวนวังไม่หลังไหล</u> <u>ไปไม่ถึงพลับพลาชัยศรี</u> <u>เฉชะด้วยตบะฤทธิ์</u> <u>น้ำนี้แห่งสิ้นเห็นดินทราย</u></p>

เนื้อเรื่อง	บทพระราชนิพนธ์	บทโขนอุษัณธ์
<p>2. รุ่งเช้าเมื่อเหล่าวานรจะมาอาบน้ำล้างหน้า เห็นแม่น้ำเหือดแห้งเหลือแต่ผืนทรายก็ตกใจ สุนทรพิจึงเข้ากราบทูลต่อพระราม พระรามถามพิเภกจนได้ความว่ากุมภกรรณอนทคน้ำอยู่ แต่ไม่รู้ว่าทำพิธีอยู่ตรงไหนเวนเสียดจะให้หนุมานปลอมเป็นนางกำนัลแฝงเข้าไปสืบเท่านั้น พระรามจึงสั่งหนุมานไปทำลายพิธี หนุมานรับคำสั่งแล้วแปลงเป็นเหยี่ยวบินไป</p>	<p>เมื่อนั้น พระจักรรัตน์แก้วนาถ ได้ฟังพิเภกโหรา ผ่านฟ้ามีราชโองการ ดูก่อนคำแหงวายุบุตร ท่านผู้ฤทธิทรกล้าหาญ จงไปล้างพิธีขุนมาร ด้วยปรีชาชาญของวานร ฯ</p> <p>บัดนั้น จึงศรีหนุมานชาญสมร รังสั่งพระนารายณ์ฤทธิรอน สุลีกรแล้วคลานออกมา ฯ</p> <p><u>จิงนบนิ้วขึ้นถวายเป็นมงคล</u> <u>พระสยามภูวนารถนาถา</u> <u>โอมอ่านพระเวทย์วิทยา</u> <u>วานรนิมิตอินทรีย์</u> กายนั้นก็กลับเป็นเหยี่ยว <u>เรียวแรงดั่งราชปักษี</u> ถาบถาราร้อนด้วยฤทธิ ไปวังอสุรีกุมภกรรณ</p>	<p>บัดเอย บัดนั้น คำแหง หนุมาน กระบี่ศรี พระรามใช้ให้ทำลายพิธี ซึ่งที่กุมภกรรณทคน้ำไว้ น้ำแห้งขอลดงตลอดดีปลับพลา พลเสนาไม่หาน้ำกินได้ ขุนวานรคิดด้วยปัญญาไว จะแก้ไขไพร่พลเสนา</p> <p><u>จิงนบนิ้วขึ้นถวายเป็นมงคล</u> <u>พระสยามภูวนารถนาถา</u> <u>โอมอ่านพระเวทย์วิทยา</u> <u>วานรนิมิตอินทรีย์</u> ให้กายนั้นกลับกลายเป็นเหยี่ยว <u>เรียวแรงดั่งราชปักษี</u> โถมถลาร้อนลงด้วยฤทธิ เร็วรีหมายมุ่งกรุงลงกา</p>
<p>3. หนุมานแปลงเป็นนางกำนัลสืบข่าว จากนั้นก็แปลงร่างเป็นเหยี่ยวบินรึมน้ำแล้วลอบฆ่านางกำนัลคนหนึ่ง จากนั้นก็แปลงร่างสวมรอยเดินเก็บดอกไม้ตามเหล่านางกำนัล</p>	<p>บัดนั้น <u>ฝ้ายคันธมาลีสาวสรรรค์</u> <u>กับสีกัลยาวิลาวัลย์</u> ครั้นใกล้สายัณห์เวลา ก็อาบน้ำทาแป้งแต่งตัว ใส่น้ำมันหัวหว่าผัดหน้า นวลละอองผ่องแผ้วจำเริญตา นุ่งห่ม โอ้อ่าอรชร <u>จิมลิ้มพริ้มพร้อมทุกนางใน</u> <u>ใครเห็นเป็นที่สโมสร</u></p>	<p>บัดเอย บัดนั้น <u>ฝ้ายคันธมาลีสาวสรรร</u> <u>อิกสีกัลยาวิลาวัลย์</u> ห้าสนมนางกำนัลอรชร <u>จิมลิ้มพริ้มพร้อมทุกนางใน</u> <u>ใครเห็นเป็นที่สโมสร</u> <u>แย่งน้อยดั่งเทพกินนร</u> <u>กรายกร ไปสวนมาลี</u></p>

เนื้อเรื่อง	บทพระราชนิพนธ์	บทโฆษณัจฉ์
	<p><u>แน่งน้อยคั่งเทพกนินร</u> <u>กรายกร ไปสวนมาลี ๑</u></p> <p><u>ครันมาถึงที่อุทยาน</u> <u>เกษมสานต์ทั้งห้ามารศรี</u> สรวลระริกซิกแซ่ทุกนารี พาที่สัพยอกหยอกกัน เที่ยวเก็บบุปผามาสา พุทธชาดสุกรมมสวรรค์ ช่อนกลั่นพิภุลมะลิวัลย์ กรรมकार์การะเกดประยงค์ กุหลาบคัลเค้าสาวหยุด ชาตบุษย์จำปามหาหงส์ ยี่สุนบุณนาคลินจง กาหลงลำควนสารภี เก็บพลางทางจับไอศครวญ โหยหวานจำเริญเรื่อยรี่ ชิงกันเด็ดดวงมาลี สาวศรีลดเลี้ยวเที่ยวไป ๑</p> <p><u>บัดนั้น</u> <u>หนุมานซึ่งเป็นเหยี่ยวใหญ่</u> <u>จับแอบอยู่กับกิ่งไทร</u> แลไปเห็นนางกำนัล รูปทรงส่งศรีวิไลลักษณ์ ผิวพัคตร์เพียงอัปสรสวรรค์ ทั้งห้ากัลยาวิลาวัลย์ พากันเที่ยวเก็บมาลี <u>นางหนึ่งหยุดเลือกบุษบง</u> <u>ไกลฝูงอนงค์ทั้งสี่</u></p>	<p><u>ครันมาถึงที่อุทยาน</u> <u>เกษมสานต์ทั้งห้ามารศรี</u> หอมเอยหอมดอกจำปี ดอกกรรณิกาม์สารภีมากมี หอมเอย เดินเก็บบุปผามาลี รื่นเริงฤดีเจ้านางนุช หอมเอยหอมดอกสายหยุดดอก ช่อนกลั่นดอกพุทธชาดเอย ดอกเอยเจ้าดอกลำควน หอมหวานชื่นใจกระไรเอย ดอกเอยเจ้าดอกกาหลง ความสดชื่นจขยั้งมันคงเอย</p> <p><u>บัดเอย บัดนั้น</u> <u>หนุมานซึ่งเป็นเหยี่ยวใหญ่</u> <u>จับแอบอยู่กับกิ่งไทร</u> เห็นนางกำนัลในนารี <u>นางหนึ่งหยุดเลือกบุษบง</u> <u>ไกลฝูงอนงค์ทั้งสี่</u> <u>พิศเพ่งเล็งทั่วทั้งอินทรีย</u> <u>ขุนกระบี่จำได้ทุกสิ่งอัน</u></p>

เนื้อเรื่อง	บทพระราชนิพนธ์	บทโขนขุนพันธ์
	<p><u>พิศเพ่งเล็งทั่วทั้งอินทรีย์</u> <u>ขุนกระบี่จำได้ทุกสิ่งอัน</u> <u>มีความชื่นชมด้วยสมคิด</u> <u>หมายล้างชีวิตให้อาสน์</u> <u>ก็โศตรงงจับนางกำนัล</u> <u>ด้วยกรงเล็บคืบคั่นพาไป ฯ</u></p> <p><u>บัดนั้น</u> <u>วายุบุตรวุฒิไกรใจหาญ</u> <u>ปลอมมากับนางพนักงาน</u> <u>ทำเป็นวางพานจะบูชา</u> <u>แลเห็นน้ำพันวนอยู่</u> <u>ไม่ไหลไปบูรพทิศา</u> <u>จึงพิณจพิศดูด้วยปรีชา</u> <u>ก็รู้ว่าพญากุมภกรรณ</u> <u>ลงอยู่ในห้องสาคร</u> <u>วานรมีใจเกษมสันต์</u> <u>ไหว้คุณพระอิศวรทรงธรรม์</u> <u>ก็ร้ายพระเวทอันฤทธิ</u></p> <p><u>บัดนั้น</u> <u>หนุมานผู้ชาญชัยศรี</u> <u>ครั้นเสร็จซึ่งล้างพิธิ</u> <u>กุมภกรรณนั้นหนีกลับไป</u> <u>จึงขึ้นจากฝั่งสาคร</u> <u>สำแดงฤทธิรอนแผ่นดินไหว</u> <u>ถีบทะยานผ่านฟ้าด้วยว่องไว</u> <u>ตรงไปสู่วรรณพลับพลา</u></p>	<p><u>มีความชื่นชมด้วยสมคิด</u> <u>หมายล้างชีวิตให้อาสน์</u> <u>ก็โศตรงงจับนางกำนัล</u> <u>ด้วยกรงเล็บคืบคั่นขึ้นเมฆี</u></p> <p><u>บัดเอย บัดนั้น</u> <u>วายุบุตรวุฒิไกรใจหาญ</u> <u>ปลอมมากับนางพนักงาน</u> <u>ทำเป็นวางพานบูชา</u> <u>แลเห็นน้ำพันวนอยู่</u> <u>ไม่ไหลไปสู่ตามทิศา</u> <u>จึงพิณจ พิศดูด้วยปัญญา</u> <u>ก็รู้ว่าพระยาคุมภกรรณ</u> <u>ลงอยู่ในห้องสาคร</u> <u>ขุนวานรมีใจเกษมสันต์</u> <u>ก็แปลงร่างกลับคืนพลัน</u> <u>เข้ารบกุมภกรรณพันใด</u></p> <p><u>บัดเอย บัดนั้น</u> <u>หนุมานผู้ชาญชัยศรี</u> <u>ครั้นเสร็จซึ่งล้างพิธิ</u> <u>กุมภกรรณนั้นหนีกลับไป</u> <u>จึงขึ้นจากฝั่งสาคร</u> <u>สำแดงฤทธิรอนแผ่นดินไหว</u> <u>เหาะกลับพลับพลาโดยจับไว</u> <u>ทูลพระจักรีให้แจ้งกิจจา</u></p>

จากตารางข้างต้น จะสังเกตว่าคำที่ขีดเส้นใต้จะเป็นสำนวนเดียวกัน ซึ่งเป็นสำนวนในบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ที่บทโขนชุดั้นยังคงสำนวนเดิมเอาไว้ นอกจากนี้ พบว่า มีการเปลี่ยนสำนวนใหม่แต่คงความหมายเหมือนเดิม เช่น

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบสำนวนบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 และบทโขนชุดั้น

ความหมาย	บทพระราชนิพนธ์	บทโขนชุดั้น
ร่างกายกลับเป็นเหยี่ยว	กายนั้นก็กลับเป็นเหยี่ยว	ให้กายนั้นกลับกลายเป็นเหยี่ยว
เหาะกลับไปพลับพลาพระราม	ถีบทยานผ่านฟ้าด้วยว่องไว ตรงไปสุวรรณพลับพลา	เหาะกลับพลับพลาโดยฉับไว ทูลพระจักรีให้แจ้งกิจจา

และในบางบทก็มีการตัดทอนเนื้อเรื่องลง เพื่อให้บทโขนกระชับขึ้น เช่น

ตารางที่ 4 เปรียบเทียบบทกลอนในบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 และบทโขนชุดั้น

เนื้อเรื่อง	บทพระราชนิพนธ์	บทโขนชุดั้น
หนุมานปลอมตัวมากับนาง ก้านัลเมื่อเห็นกุมภกรรณนอน ทศน้ำก็กลายร่างคืนสู่ร่างเดิม แล้วเข้าไปต่อสู้กุมภกรรณ จนกระทั่งกุมภกรรณสู้ไม่ ไหวเหาะหนีเข้าเมือง	บัดนั้น วายุบุตรวุฒิไกรใจหาญ ปลอมมากับนางพนักงาน ทำเป็นวางพานจะบูชา แลเห็นน้ำที่นวนอยู่ ไม่ไหลไปบูรพทิศา จึงพิณิจพิศดูด้วยปริชา ก็รู้ว่าพญากุมภกรรณ ลงอยู่ในห้องสาคร วานรมีใจเกษมสันต์ ไหว้คุณพระอิศวรทรงธรรม ก็ร้ายพระเวทอันฤทธิ	บัดเอย บัดนั้น วายุบุตรวุฒิไกรใจหาญ ปลอมมากับนางพนักงาน ทำเป็นวางพานบูชา แลเห็นน้ำที่นวนอยู่ ไม่ไหลไปสู่ตามทิศา จึงพิณิจ พิศดูด้วยปัญญา ก็รู้ว่าพระยากุมภกรรณ ลงอยู่ในห้วงสาคร ขุนวานรมีใจเกษมสันต์ ก็แปลงร่างกลับคืนพลัน เข้ารบกุมภกรรณทันใด
	บัดเดี่ยวกายนั้นก็กลับ กลายเป็นลูกพระพายเรื่องศรี กฤษณทลชนเพชรรูจี	

เนื้อเรื่อง	บทพระราชนิพนธ์	บทโฆษณุจน์
	<p>เขียวแก้วมณีอลงกรณ์ ใหญ่เท่าบรมพรหมาน สูงตระหง่านดั่งพระเมรุสิงขร ผาดแผดแสงสำแดงฤทธิ์รอน วานรกระทืบบาทา</p> <p>บัดนั้น สีนางกำนัลยักษา แลเห็นกระบี่ผู้ศักดิ์ ทำอนุภาพเกรียงไกร ตกประหม่าหน้าซัดไม่มีขวัญ ตัวสั่นมืออาจจะคู่ได้ ร้องตรีศหวีดหวาดวิ่งไป ล้มลุกไม่เป็นสมประดี</p> <p>บัดนั้น หนุมานผู้ชาญชัยศรี ผาดแผดแสงสำแดงฤทธิ์ ขุนกระบี่แหวกน้ำลงไป</p> <p>จึงเห็นพญากุมภกรรณ นิมิตกายนั้นโตใหญ่ นอนขวางอยู่กลางชลาลัย ปิดวารไว้ด้วยฤทธา ฉวยชัศตรีเพชรออกจากกาย ลูกพระพายกวัดแกว่งเงื้อง่า โลดโผน โจนถีบอบสุรา ด้วยกำลังกายาวานร</p> <p>เมื่อนั้น</p>	<p>(หนุมานรบกับกุมภกรรณ นาง สนมกำนัลร้องวิ๊ดว้ายวิ่งหนีไป กุมภกรรณถอยหนี)</p>

เนื้อเรื่อง	บทพระราชนิพนธ์	บทโฆษณุพันธ์
	<p>พญากุมภกรรณชาญสมร เห็นกระบี่ผู้มีฤทธิ์รอน แหวกสาครตามมาราวี กริ้วโกรธพิโรธคั่งเพลิงจุด ฉวยชัคทาวุธยักษี ผูกผูกขึ้นจากนที เข้าไล่ต่อสู้หนุมาน</p> <p>ต่างแหว่งต่างรับกันสับสน สายชลเป็นระลอกกระลอกฉาน เสียงสนั่นครั่นครื้นถึงบาดาล ชลธารก็ไหลลงไป</p> <p>บัดนั้น คำแหงหนุมานทหารใหญ่ หลบหนีกรับรองว่องไว เลี้ยวไล่โจมจับกุมภณฆ์</p> <p>เหยียบเข่าน้ำวเสียรเงือตรี ท่วงทีรวดเร็วดังจักรผัน ต่างตีต่างแหว่งต่างฟัน พลวันกลอกกลับไปมา</p> <p>เมื่อนั้น กุมภกรรณสิทธิศักดิ์ยักษา กระที่บาทผาด โผนโชนมา เข้าไล่ล่าเข่นมาราวี</p> <p>แผ่นจีนเหยียบบ่าวานร กรซิงตรีเพชรกระบี่ศรี กลอกกลับจับกันเป็นที่ อสุรีตีต้องหนุมาน</p>	

เนื้อเรื่อง	บทพระราชนิพนธ์	บทโฆษณษุพันธ์
	<p>บัดนั้น วายุบุตรวศิไกรใจหาญ กริ้วโกรธพิโรธดั่งเพลิงภาพ โถมทะยานเข้าจับอสุรา โจนขึ้นเหยียบบ่ายื่นหยัด ป้องปิดระบองยักษ์ แทงด้วยตรีเพชรอันศักดิ์ ต้องกายพญากุมภัณฑ์</p> <p>เมื่อนั้น ท้าวทศเสยรรังสรรค์ สุดฤทธิ์สุดคิดจะโรมรัน สุดที่จะประจัญด้วยวานร นิ่งนึกถวิลจินดา ลึงนี้เกล้าเกล้าชาญสมร แม่นกจะอยู่คู่อกร ถ้าแพ้ฤทธิรอนไอ้ทรลักษณ์ จะอวยแก่เทวาในโสฬส อภัยศท้าวไปทั้งไตรจักร เสียแรงเป็นวงศ์จตุรพักตร์ ทรงศักดิ์คาเดชมหิมา คิดแล้วจึงองค์พญามาร มิได้รอนราญเช่นฆ่า ก็เหาะขึ้นยังกลีบเมฆมา หนีเข้าลงกาธานี</p> <p>บัดนั้น หนุมานผู้ชาญชัยศรี ครั้นเสร็จซึ่งล้างพิธิ กุมภกรรมนั้นหนีกลับไป</p>	<p>พระยากรมภรรยาณชัย หนุมานมันล้างพิธิ ให้นำที่กินไว้นั้นไหลลง เสียการระทดท้อเหตุภัย ที่คิดไว้ไม่เป็นดังประสงค์ หนุมานมันเรื่องฤทธิรงค์ หากแพ้มันเราคงได้อับอาย เราพงศ์พรหมอิสวรแพ้แก่ลิง ต้องหลบหลีกทุกสิ่งก่อนจะสาย จึงแอบเข้ากลีบเมฆด้วยอุบาย แล้วเหาะไปจุดมุงกรุงลงกา</p> <p>บัดเอ๋ย บัดนั้น หนุมานผู้ชาญชัยศรี ครั้นเสร็จซึ่งล้างพิธิ กุมภกรรมมันหนีกลับไป จึงขึ้นจากฝั่งสาคร สำแดงฤทธิรอนแผ่นดินไหว เหาะกลับพลับพลาโดยฉับไว ทูลพระจักรีให้แจ้งกิจจา</p>

เนื้อเรื่อง	บทพระราชนิพนธ์	บทโขนชูชันธ์
	<p>จิ้งจอกผิงสาคร สำแดงฤทธิรอนแผ่นดินไหว ถีบทะยานผ่านฟ้าด้วยว่องไว ตรงไปสุวรรณพลับพลา</p>	

จากตารางข้างต้น พบว่าบทโขนชูชันธ์ ตัดทอนบทบรรยายความของบทพระราชนิพนธ์ในตอนที่หนุมานสู้รบกับกุมภกรรณ ซึ่งกล่าวถึงรายละเอียดในการสู้รบระหว่างหนุมานกับกุมภกรรณออกไป และใช้บทโขนดำเนินเรื่องเพียง 3 บท คือ 1. บทที่กล่าวถึงหนุมานเมื่อพบกุมภกรรณแล้วแปลงร่างกลับเป็นร่างเดิม 2. บทที่กุมภกรรณรำพึงรำพันถึงความพ่ายแพ้ และ 3. บทที่บรรยายว่าหนุมานทำงานสำเร็จจะกลับไปทูลพระราม

นอกจากนี้ ในบทโขนชูชันธ์ ก็มีการเพิ่มบทของนางกำนัลทั้ง 5 คน โดยเป็นบทเจรจาโต้ตอบกันในการทำงานตลกขบขัน ซึ่งไม่มีปรากฏในบทพระราชนิพนธ์ ซึ่งบทเจรจาดังกล่าวมีลักษณะ ดังนี้

(รีนมาลี ต่อ) หม่อมพี่คันธมาลี พื่อย้ายออกย้อนก่อนขอคนัก เช่นมะลิหรือองค์อุปราชจักรกัณณี หนูไม่สวยแต่ตั้ง เหมือนแม่ดอกกุหลาบติดซึ่ง สวยถึงใจ

(กลีบกุหลาบ ต่อ) นี่แะ แม่รีนมะลิเจ้า พุดจ่าน่าเกลียด น่าเกลียด มาว่าถึงฉันทำไมใครไปโออวด รู้หรือกันว่าทรวงตรงฉันอันหด เหมือนโองไห เขานั่นสิ แม่กระดิ่งงาสนไฟ มองไหนดงามหมด สวยสดเกลี้ยงกลา ขาหรือก็ขาวกลมกลิ้ง มองแล้วซึ่งจริง

(กระดิ่งงา ต่อ) บ๊ะๆ มาว่าเอาได้ ฉันไปว่าอะไร ฉันว่าอะไร แม่คุณเธอจะขาวจะลายมันก็ขาของฉัน จะนุ่งยาวนุ่งสั้นมันแล้วแต่รสนิยม อย่าพูดทับถมรังเกียจเหยียดหยัน หาว่าฉันไม่สุภาพมันคนละเรื่องกัน ฮึๆ (หัวเราะ) กับแม่แก้วอังกาบเขานั่นสิเรียบราบ รู้หนียม เครื่องธรรมเนียมประเพณี ยังจี๋สียงค้ออุปราชไม่มีวันจะเห็นห่าง

สำหรับลักษณะบทประพันธ์ของบทเจรจานี้ ส่วนใหญ่จะเป็นคำคล้องจอง ที่สามารถกล่าวเป็นถ้อยคำคล้องกันไปเรื่อยๆ ไม่มีสัมผัสบังคับ

สรุปได้ว่า บทโขนชูชันธ์ เป็นบทกลอนละคร ที่มีการแทรกบทเจรจาตลกและมีการปรับปรุงคำกลอนให้สั้นกระชับลงเพื่อให้การดำเนินเรื่องเป็นไปด้วยความรวดเร็ว ซึ่งจะส่งผลให้ผู้ชมที่ส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านและไม่มีความรู้ เกิดความเข้าใจในเรื่องราวที่น่าเสนอและไม่เบื่อหน่ายการแสดงโขน

3.3. ทำรำ

หน้าที่ในการประดิษฐ์ทำรำ มีการแบ่งความรับผิดชอบออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มพระ-นาง และกลุ่มยักษ์-ลิง แต่เนื่องจากบุคลากรที่ทำหน้าที่นี้ไม่ได้ศึกษาวิชานาฏศิลป์มาโดยตรง เพียงแต่เคยผ่านการอบรมนาฏศิลป์พื้นฐานในขั้นตอนการเรียนวิชาครูชั้นประถมเท่านั้น จึงทำให้แนวคิดและวิธีการประดิษฐ์ทำรำ เกิดขึ้นโดยอาศัยการศึกษาจากทำรำแม่ท่าในเพลงแม่บทเล็ก เป็นหลัก โดยมีการผสมผสานกับจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์และการเลียนแบบกิริยาท่าทางตามธรรมชาติ เพื่อรวบรวมออกมาเป็นทำรำที่ใช้ในการแสดง

นอกจากนี้ยังมีการประดิษฐ์ท่วงท่าในกระบวนการรับและขึ้นลอย ซึ่งนายวิระพงศ์ วรโพธิ์ ได้นำท่ารำจากกระบี่กระบอง มาปรับใช้ให้เป็นท่าต่อสู้อหว่างฝ่ายยักษ์และฝ่ายลิง โดยนำท่าทางจากการตีกระบี่ไม้ห้ำ มาใช้ตีไม้รุก-รับกลับไปมาสลับกัน และสำหรับท่าขึ้นลอย ซึ่งเป็นการต่อตัวเป็นท่าที่นายศิริ ศิลาวรรณและนายวิระพงศ์ วรโพธิ์ได้ร่วมกันประดิษฐ์ขึ้น โดยได้แนวคิดจากท่าขึ้นลอยของโขนกรมศิลปากร มาผนวกกับพื้นฐานวิชาพลศึกษาที่นายวิระพงศ์ วรโพธิ์ได้สอนอยู่ จึงเกิดเป็นท่าขึ้นลอยระหว่างยักษ์กับลิง ซึ่งเป็นการขึ้นลอยเพียงท่าเดียวในการแสดง โขนขุนขันธ์

3.4 ผู้แสดง

การแสดงโขนขุนขันธ์ ต้องใช้ผู้แสดงเป็นจำนวนมาก โดยในตอนหนึ่งจะใช้ผู้แสดงราว 80-200 คน ซึ่งผู้ที่มาร่วมแสดงโขน จำเป็นต้องมีคุณสมบัติหลายประการ ทั้งในด้านความสามารถ ความพร้อม ทักษะ และรูปลักษณ์ จึงต้องมีการคัดเลือกคนเพื่อค้นหาผู้ที่มีลักษณะเหมาะสมกับบทบาทการแสดง ผู้ที่รับผิดชอบหน้าที่นี้ คือ นายศิริ ศิลาวรรณและฝ่ายการแสดงทุกคน การคัดเลือกจะแบ่งเป็น 2 ขั้นตอน ในแต่ละขั้นตอนนี้จะมีการกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ ซึ่งขั้นตอนที่ 1 จะเป็นการคัดเลือก โดยพิจารณาจากคุณสมบัติพื้นฐานได้แก่ลักษณะรูปร่างและความพร้อมทั้งทางกายและจิตใจ เพื่อคัดเลือกผู้ที่เหมาะสมในการรับบทบาทเป็นตัวละครทั้ง 4 ประเภท พระ นาง ยักษ์ ลิง และตัวเบ็ดเตล็ด โดยในตัวละครแต่ละประเภทจะต้อง มีคุณสมบัติดังนี้

ตัวพระ ผู้ที่จะรับบทเป็นตัวพระ จะต้องเป็นผู้หญิงที่มีรูปร่างสูงโปร่ง แขนขายาวได้ส่วน มีใบหน้าเรียวยาว สวยงาม ท่าทางสง่างาม

ตัวนาง ผู้ที่จะรับบทเป็นตัวนาง แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ตัวนางเอก ต้องเป็นผู้หญิงที่มีรูปร่างทรวดทรงอรชรสมส่วน เอวบางร่ามน้อย มีใบหน้าอวบอิม สวยงาม ทั้งมีกิริยานุ่มนวล อ่อนหวาน ส่วนนางกำนัล นางตลก จะเป็นชายหรือหญิงก็ได้ แต่ต้องมีบุคลิกกระโดดกระเดกไม่เรียบร้อย กล้าแสดงออก

ตัวยักษ์ ผู้ที่จะรับบทเป็นยักษ์ จะต้องมึรูปร่างสูงใหญ่ ร่างกายกำยำ แข็งแรง มีบุคลิกนิ่ง สุขุม สง่างาม ไม่นั่นหน้าตา เพราะเป็นตัวละครที่ต้องสวมหัวโขน

ตัวลิง ผู้ที่จะรับบทเป็นลิง ต้องมีรูปร่างเล็ก ปราดเปรียว มีบุคลิกคล่องแคล่ว ทำทางว่องไว แข็งแรง และไม่มีข้อกำหนดเรื่องหน้าตา เพราะเป็นตัวละครที่ต้องสวมหัวโขนเช่นเดียวกับตัวยักษ์

ตัวเบ็ดเตล็ด ได้แก่ ตัวฤๅษี ม้าลากรรต สิงห์ลากรรตและนกสดาญ ผู้ที่จะรับบทเป็นตัวเบ็ดเตล็ด จะมีรูปร่างสัคตัด สมนส่วน มีบุคลิกท่าทาง ที่ตรงกับตัวละคร เช่น ม้าลากรรต ต้องเป็นผู้ที่มีความแข็งแรง มีร่างกายกำยำเพราะต้องทำหน้าที่ลากรรต เป็นต้น

เมื่อผ่านขั้นตอนที่ 1 แล้วก็จะเข้าสู่ขั้นตอนที่ 2 ซึ่งเป็นการคัดเลือกครั้งสุดท้าย โดยจะทำการค้นหาคุณสมบัติ 3 ข้อ ที่จำเป็นจะต้องมีในผู้แสดงทุกคน ได้แก่

1. มีทักษะในการรำหรือมีลักษณะที่สามารถพัฒนาฝีมือได้ต่อไปในอนาคต
2. ความสามารถทางสติปัญญา
3. มีความอดทน

การคัดเลือกในรอบนี้จะตัดสินจากการปฏิบัติ โดยให้ปฏิบัติทำนาฏยศัพท์ต่างๆ เช่น ทำจีบคว่ำ จีบหงาย ล่อแก้ว ตั่งวง ยกเท้า จากนั้นจึงให้ทำท่าทางตามต้นแบบ เช่น ทำสอดสร้อยมาลา ทำเดิน ทำสอดสูง ทำพรหมสี่หน้า เป็นต้น เมื่อผ่านการคัดเลือกแล้วก็จะให้แยกย้ายไปฝึกตามการแบ่งกลุ่ม พระ นาง ยักษ์ ลิง เป็นขั้นตอนต่อไป

3.5 การฝึกหัดและฝึกซ้อม

การฝึกหัดและฝึกซ้อมจะแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มพระ-นาง และกลุ่มยักษ์-ลิง ตัวเบ็ดเตล็ด โดยในแต่ละกลุ่มจะมีการฝึกหัดดังนี้

1. กลุ่มพระ-นาง

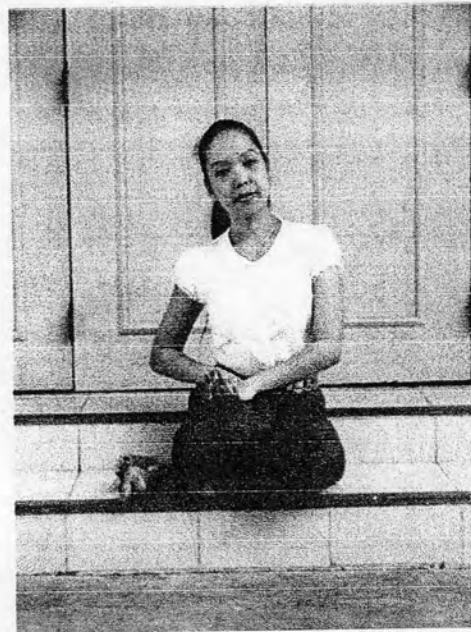
กลุ่มพระนาง อยู่ในความดูแลและฝึกหัด ของนางพิกุลและนางธนิษันท์ โดยการฝึกหัดจะเริ่มด้วยการให้ผู้แสดงคิดมือนี่นี้ให้มีความอ่อนช้อย จากนั้นให้ผู้แสดงรู้จักนาฏยศัพท์เบื้องต้น ได้แก่ จีบคว่ำ จีบหงาย ตั่งวง ล่อแก้ว กระจกเท้า ยกเท้า เมื่อสามารถปฏิบัติได้แล้วก็เริ่มฝึกหัดให้ทำท่านั่ง ทำเดิน และต่อทำรำแม่บทเล็กให้ เมื่อครูฝึกเห็นว่าสามารถจดจำท่ารำได้แล้วก็จะแจกบทโขนให้ไปท่องจำในส่วนของบทกลอนที่ตนเองจะต้องแสดง จากนั้นครูผู้ฝึกก็จะรำให้ดูเป็นแบบอย่างแล้วค่อยต่อทำรำจนกระทั่งจบเพลง เมื่อครูฝึกต่อเพลงให้จนสามารถจดจำและปฏิบัติได้เองแล้ว ก็จะต้องไปฝึกฝนเพิ่มเติมให้เกิดความแม่นยำยิ่งขึ้น เพื่อให้เกิดความพร้อมที่จะซ้อมเข้าเรื่องพร้อมคนตรีสดต่อไป

ภาพที่ 27 ทำนั่ง ตัวพระ

ปฏิบัติทำรำโดย

นั่งตัวตรง พับขาซ้ายวางบนเตียง ขาขวาห้อยลงพื้น มือซ้ายแบมือวางบน
เข่าซ้าย มือขวาวางที่เข่าขวา ศีรษะตรง

ภาพที่ 28 ทำนั่ง ตัวนาง

ปฏิบัติทำรำโดย

นั่งพับเพียบไปทางขวา ตัวตรง ค้นปลายเท้าให้ชิดขึ้น มือซ้ายแบมือวาง
บนเข่าขวา มือขวาวางที่ค้นขาขวา ศีรษะเอียงขวา

ภาพที่ 29 ทำเดินของตัวพระจิ้งหะที่ 1 - จิ้งหะที่ 4

ทำเดินของตัวพระปฏิบัติได้ ดังนี้

จิ้งหะที่ 1 ก้าวเท้าขวา แล้วยกเท้าซ้ายมาข้างหน้า มือซ้ายจับหงายระดับลิ้นปี่ มือขวาตั้งวงระดับศีรษะ ศีรษะเอียงซ้าย

จิ้งหะที่ 2 ก้าวเท้าซ้ายมาข้างหน้า มือซ้ายจับหงายระดับอก มือขวาตั้งวงระดับศีรษะ ศีรษะเอียงซ้าย

จิ้งหะที่ 3 ยกเท้าขวามาข้างหน้า มือขวาจับหงายระดับลิ้นปี่ มือซ้ายตั้งวงระดับศีรษะ ศีรษะเอียงขวา

จิ้งหะที่ 4 ก้าวเท้าขวามาข้างหน้า มือขวาจับหงายระดับอก มือขวาตั้งวงระดับศีรษะ ศีรษะเอียงซ้าย

ภาพที่ 30 ทำเดินของตัวนางจิ้งหะที่ 1 - จิ้งหะที่ 4

ท่าเดินของตัวนางปฏิบัติได้ดังนี้

จิ้งหะที่ 1 ก้าวเท้าขวามาข้างหน้า มือขวาจับส่งหลังแขนตั้ง มือซ้ายตั้งข้อมือแขนตั้ง
ระดับเอวเฉียงตัวด้านขวา ศีรษะเอียงขวา

จิ้งหะที่ 2 ก้าวเท้าซ้ายมาข้างหน้า เฉียงตัวทางซ้าย มือขวาและมือซ้ายตั้งข้อมือแขนตั้ง
ระดับเอว ศีรษะเอียงซ้าย

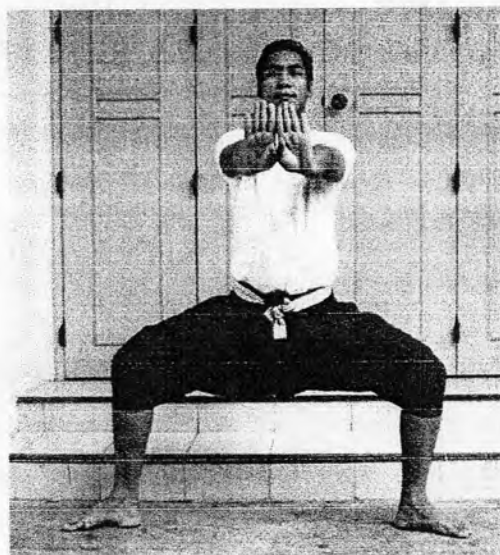
จิ้งหะที่ 1 ก้าวเท้าซ้ายมาข้างหน้า มือซ้ายจับส่งหลังแขนตั้ง มือขวาตั้งข้อมือแขนตั้ง
ระดับเอว เฉียงตัวด้านซ้าย ศีรษะเอียงซ้าย

จิ้งหะที่ 2 ก้าวเท้าขวามาข้างหน้า เฉียงตัวทางขวา มือขวาและมือซ้ายตั้งข้อมือแขนตั้ง
ระดับเอว ศีรษะเอียงซ้าย แล้วกลับไปทำท่าจิ้งหะที่ 1 ลงมาถึงจิ้งหะที่ 4 สลับกันไป

2. กลุ่ม ยักษ์-ลิง และตัวเบ็ดเตล็ด

กลุ่มยักษ์-ลิง อยู่ในความดูแลและฝึกหัด ของนายวีระพงษ์ วรโพธิ์ ซึ่งในการฝึกหัดของยักษ์และลิงมีความแตกต่างกันในด้านบุคลิก โดยการฝึกหัดทำยักษ์ จะเริ่มด้วยการเดินเสาเพื่อฝึกกำลังขา จากนั้นจึงฝึกให้ทำท่าจิบ ตั้งวง ล่อแก้ว ทำนั่งและทำเดิน จากนั้นครูฝึกจะให้บทโขนไปท่องจำเพื่อนำมาฝึกทำรำโดยเริ่มจากการทำท่าตามแบบครูฝึก เมื่อมีความแม่นยำแล้วก็จะปล่อยให้ผู้แสดงไปฝึกฝนด้วยตนเองจนมีลีลาท่ารำที่สวยงาม นิ่ง สง่าตามความเห็นของครูแล้วก็จะได้ซ้อมเข้าเรื่องและดนตรีสดต่อไป

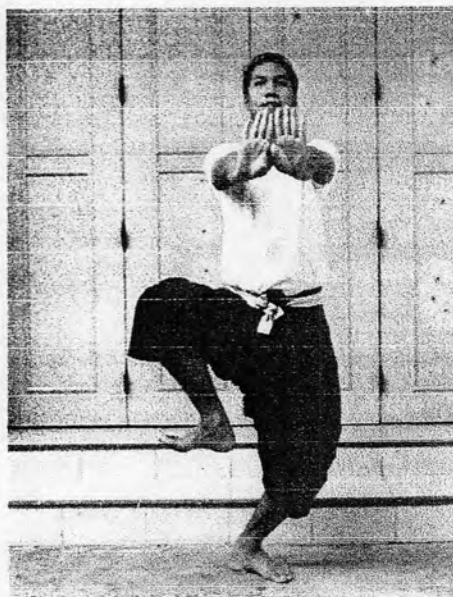
สำหรับการฝึกซ้อมท่าลิง ก็จะเริ่มต้นด้วยการเดินเสาเช่นเดียวกับตัวยักษ์ แต่หลังจากนั้นขั้นตอนในการฝึกก็จะแตกต่างกัน โดยตัวลิงจะต้องฝึกลีลาแบบต่างๆ ได้แก่ ม้วนหน้า และตีลังกาล้อเกวียน เมื่อผู้แสดงสามารถตีลังกาได้อย่างคล่องแคล่วแล้วก็จะเริ่มให้ฝึกทำนาฏยศัพท์เช่นเดียวกับตัวยักษ์ จากนั้นจึงรับบทไปท่องจำเพื่อเข้ามารับการถ่ายทอดท่ารำ จนกระทั่งผู้แสดงสามารถปฏิบัติท่ารำได้อย่างแม่นยำและไปฝึกซ้อมตามลำพังมาพอสมควรจนมีลีลาท่ารำที่ถูกต้องสวยงามแล้ว ก็จะได้ซ้อมเข้าเรื่องและดนตรีสดพร้อมกันกับตัวละครอื่นๆต่อไป

ภาพที่ 31 แสดงท่าการเดินเสาจังหวะที่ 1

ภาพที่ 32 แสดงท่าการเดินเส้าจิ้งหะที่ 2

ภาพที่ 33 แสดงท่าการเดินเส้าจิ้งหะที่ 3

ท่าเดินเส้าปฏิบัติได้ดังนี้

- จิ้งหะที่ 1 ขาทั้งสองยืนตั้งเต็มเหยียด * มือทั้งสองตั้งข้อมือ ยื่นแขนออกมาข้างหน้า
- จิ้งหะที่ 2 ยกเท้าซ้ายขึ้นมาข้างหน้าเบะเข่าออก มือทั้งสองอยู่ลักษณะเดิม
- จิ้งหะที่ 3 วางเท้าซ้าย ยกเท้าขวาขึ้นมาข้างหน้าเบะเข่าออก มือทั้งสองอยู่ลักษณะเดิม
- และย่อเท้าซ้าย - ขวาสลับกันไปเรื่อยๆ 50 ครั้ง โดยนับการยกเท้าซ้าย-ขวา เป็น 1 ครั้ง

* ยืนแยกขาออกจากกันแล้วย่อตัวลงให้เข้าตักฉากกับพื้น น้าหนักควอยู่ตรงกลาง

ภาพที่ 34 ท่านั่ง ด้วยก้น

นั่งตัวตรง พับขาขวาวางบนเตียง ขาซ้ายห้อยลงพื้น มือซ้ายและมือขวาแบ่มือวางที่
ต้นขาทั้งสองข้าง ศีรษะตรง

ภาพที่ 35 ทำยืน ด้วยก้น

ยืนตัวตรง เท้าทั้งสองข้างแยกห่างกัน มือขวาถือคันทันศรข้างลำตัว ระดับเอว มือซ้าย
กำมือหลวมๆวางแนบลำตัว ศีรษะตั้งตรง

ภาพที่ 36 การเดิน ด้วยกษัยังหะที่ 1

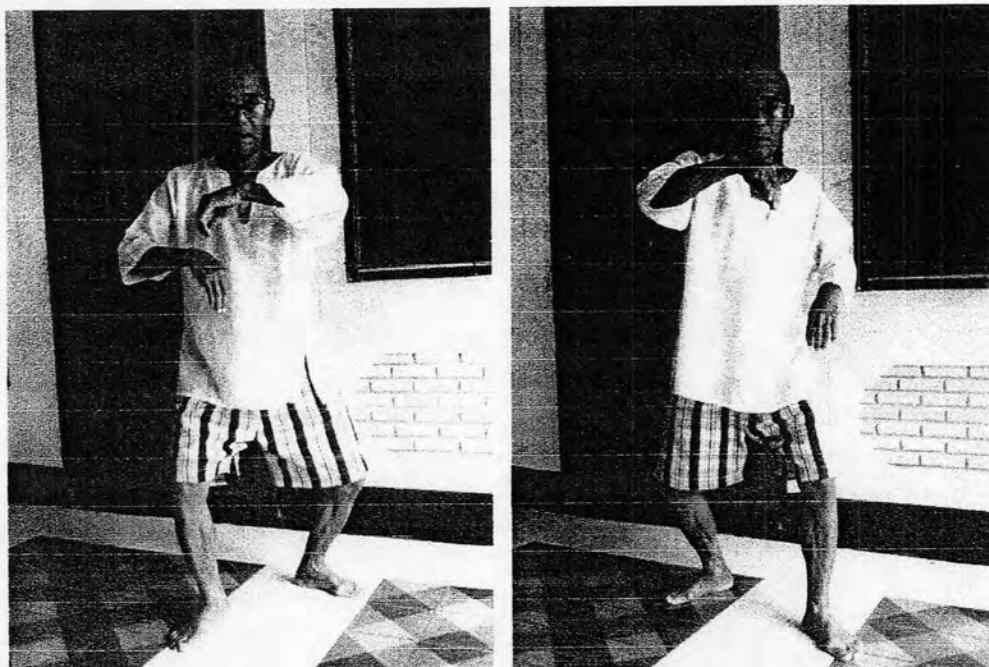

ภาพที่ 37 การเดิน ด้วยกษัยังหะที่ 2

ทำเดินปฏิบัติได้ ดังนี้

จิงหะที่ 1 ก้าวเท้าซ้ายมาข้างหน้ามือขวาถือกระบอง พาดไปที่ดินแขน มือซ้ายกำมือหลวม
อยู่ระดับเอวข้างลำตัว

จิงหะที่ 2 ก้าวเท้าขวาข้างหน้า แกว่งมือซ้ายมาระดับออกมือขวาปิดลง ทำแบบนี้สลับกัน
ไป โดยก้าวตามจิงหะ โจีะ - ครีม - ครีม - ครีม - ครีม

ภาพที่ 38 การเดินพลึง จังหวะที่ 1

ภาพที่ 39 การเดินพลึง จังหวะที่ 2

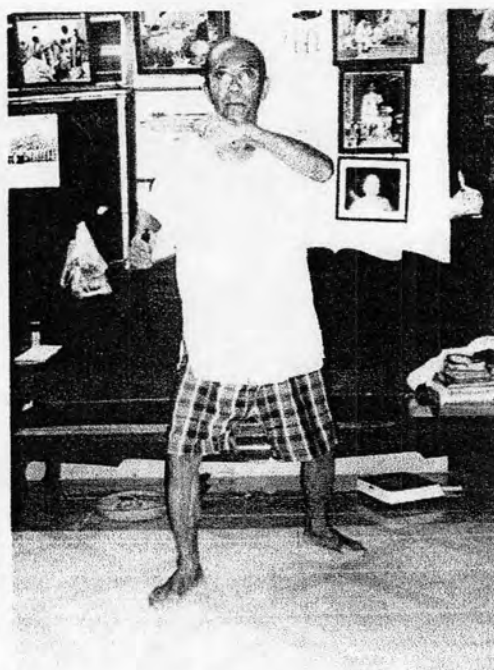
ทำเดินปฏิบัติได้ ดังนี้

จังหวะที่ 1 ก้าวเท้าขวามาข้างหน้า มือทั้งสอง งอมืออยู่ระดับหน้าอก โดยมีมือขวาอยู่ด้านล่าง มือซ้ายอยู่ด้านบน

จังหวะที่ 2 ก้าวเท้าซ้ายมาข้างหน้า ยกมือขวาขึ้นอยู่ระดับหน้า มือซ้ายลดลงอยู่ระดับเอว จากนั้นปฏิบัติทำในจังหวะที่ 1 สลับกันไปตามจังหวะเพลง

ภาพที่ 40 การเดินลิงตัวดี จังหวะที่ 1

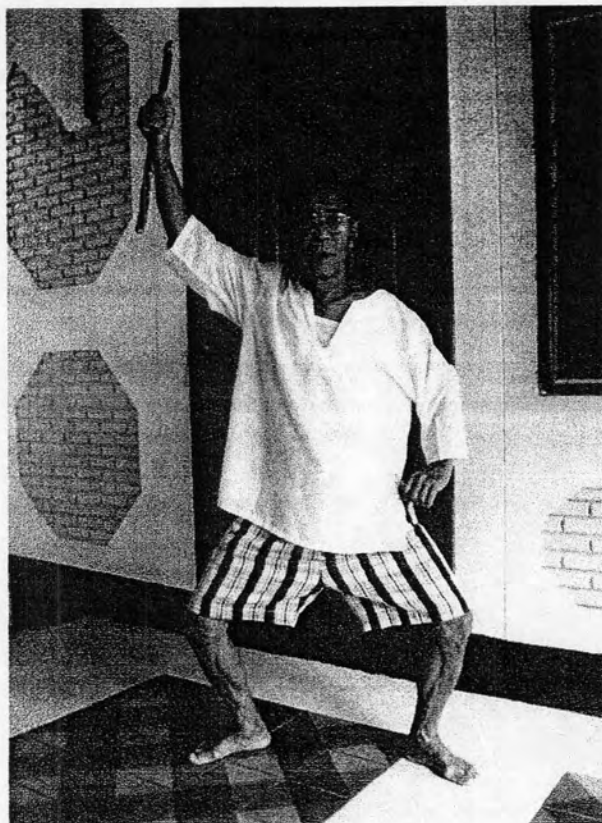

ภาพที่ 41 การเดินลิงตัวดี จังหวะที่ 2

ท่าเดินปฏิบัติได้ ดังนี้

จังหวะที่ 1 ก้าวเท้าซ้ายมาข้างหน้า มือขวาถือกระบองคว่ำลงอยู่ข้างหน้าระดับปลายคาง มือซ้ายอยู่ด้านหลัง

จังหวะที่ 2 ก้าวเท้าขวามาข้างหน้า ลมมือขวาให้อยู่ระดับอก ยกมือซ้ายขึ้นมาระดับปลายคาง จากนั้นทำสลับจังหวะที่ 1 โดยเดินตามจังหวะกลอง

ภาพที่ 42 ทำเดินเฉพาะหนุมาน

สำหรับท่าเดินของหนุมานจะย่อเท้าสลับกันไปตามจังหวะโดยมืออยู่ในลักษณะเดิม คือ มือ
ขวาดึงตริยกขึ้นเหนือศรีษะมือซ้ายกำมือหลวม อยู่ข้างลำตัวระดับเอว

ตารางที่ 5 สรุปขั้นตอนในการฝึกหัดท่ารำ

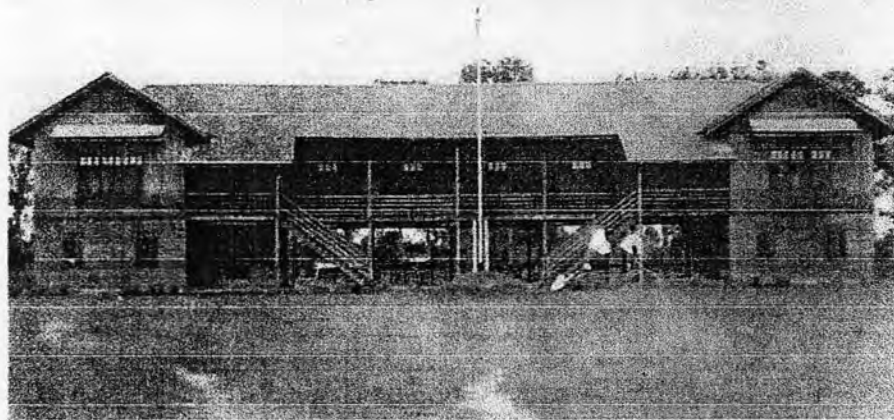
ตัวละคร	การฝึกหัด
1. พระ	<ol style="list-style-type: none"> 1. คัดมือ 2. ฝึกทำนาฏยศัพท์พื้นฐาน ได้แก่ จีบคว่ำ จีบหงาย ตั้งวง ล่อแก้ว 3. ฝึกหัดท่าเดิน ท่านั่ง 4. ฝึกรำตีบทตามบทกลอน
2. นาง	<ol style="list-style-type: none"> 1. คัดมือ 2. ฝึกทำนาฏยศัพท์พื้นฐาน ได้แก่ จีบคว่ำ จีบหงาย ตั้งวง ล่อแก้ว 3. ฝึกหัดท่าเดิน ท่านั่ง 4. ฝึกรำตีบทตามบทกลอน
3. ยักษ์	<ol style="list-style-type: none"> 1. เต้นเสา 2. ฝึกทำนาฏยศัพท์พื้นฐาน ได้แก่ จีบคว่ำ จีบหงาย ตั้งวง ล่อแก้ว 3. ฝึกถืออาวุธ 4. ฝึกท่าเดิน ท่านั่ง 5. ฝึกรำตีบทตามบทกลอน
4. ลิง	<ol style="list-style-type: none"> 1. เต้นเสา 2. ตีลังกาม้วนหน้า ตีลังกาล้อเกวียน 3. ฝึกทำนาฏยศัพท์พื้นฐาน ได้แก่ จีบคว่ำ จีบหงาย ตั้งวง ล่อแก้ว 3. ฝึกถืออาวุธ 4. ฝึกท่าเดิน 5. ฝึกรำตีบทตามบทกลอน

จากตาราง พบว่า ขั้นตอนในการฝึกหัดของตัวละครทั้ง 4 ประเภท มีลักษณะในการเรียงลำดับคล้ายกัน แต่จะมีบางขั้นตอนที่แปลกไปตามลักษณะของตัวละคร คือ ตัวยักษ์และตัวลิง จะมีการฝึกเต้นเสาเนื่องจากต้องมีกำลังขาที่แข็งแรง แต่ตัวพระกับตัวนางจะอยู่ในขั้นตอนการคัดมือเนื่องจากเป็นตัวละครที่ต้องร่ามากกว่ายักษ์และลิง

เมื่อทุกกลุ่มฝึกซ้อมเรียบร้อยแล้ว ก็มีการเรียกซ้อมรวมเรื่อง โดยมีนายศิริ ศิลาวัฒน์ เป็นผู้กำกับการแสดง กำหนดทางเข้าออกของตัวละคร พร้อมตรวจดูความเรียบร้อยและความเหมาะสมถูกต้องของท่ารำ และเมื่อการฝึกซ้อมสมบูรณ์แล้ว ก็มีการซ้อมใหญ่เพื่อเป็นการถวายเป็นการถวายครู และเป็น การตรวจสอบความเรียบร้อยครั้งสุดท้ายก่อนทำการแสดงจริง โดยผู้แสดงจะต้องแต่งกายเหมือนจริง เล่นดนตรีจริงตลอดกระทั่งการตั้งเวทีและจัดฉากให้เหมือนกับการแสดงจริงทุกประการ

การฝึกซ้อม ใช้ระยะเวลา 5 เดือนโดยจะซ้อมทุกวันตั้งแต่วันจันทร์-วันศุกร์ เริ่มตั้งแต่ เวลา 14.00 น.-17.00น. แต่สำหรับตัวละครสำคัญที่มีบทบาทโดดเด่นจะต้องซ้อมต่อจนถึงเวลา 19.00 น. ส่วนวันเสาร์-อาทิตย์ จะเริ่มซ้อมตั้งแต่ 08.00น.-12.00น. และในส่วนของภาคบ้ายก็จะช่วยกันประดิษฐ์เครื่องแต่งกาย ตลอดจนอุปกรณ์ต่างๆ ที่ต้องใช้ในการแสดงโขมขุขันธุ์

สำหรับสถานที่ที่ใช้ในการฝึกซ้อม จะมีทั้งหมด 3 แห่ง คือ หอประชุมอำเภอ สนามโรงเรียนและสนามที่ว่าการอำเภอ โดยการซ้อมย่อยที่แบ่งกลุ่มพระ-นาง และกลุ่มยักษ์-ลิง จะซ้อมที่หอประชุมอำเภอ เมื่อมีความแม่นยำจนสามารถซ้อมเข้าเรื่องพร้อมดนตรีได้แล้วก็จะเปลี่ยนมาซ้อมที่สนามโรงเรียน และทำการซ้อมใหญ่เหมือนการแสดงจริงที่สนามหน้าที่ว่าการอำเภอ

ภาพที่ 43 สถานที่ฝึกซ้อม (สนามโรงเรียนขุขันธุ์ปี พ.ศ. 2496)

ที่มา:หนังสือครบรอบ 50 ปีโรงเรียนขุขันธุ์

3.6. เครื่องดนตรีประกอบการแสดง

เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงโขน เป็นวงปี่พาทย์เครื่องห้า จากบ้านหัวเสือ โดยชาวยุขันธ์เรียกวงปี่พาทย์นี้ว่า “วงปี่พาทย์อีสานใต้”³

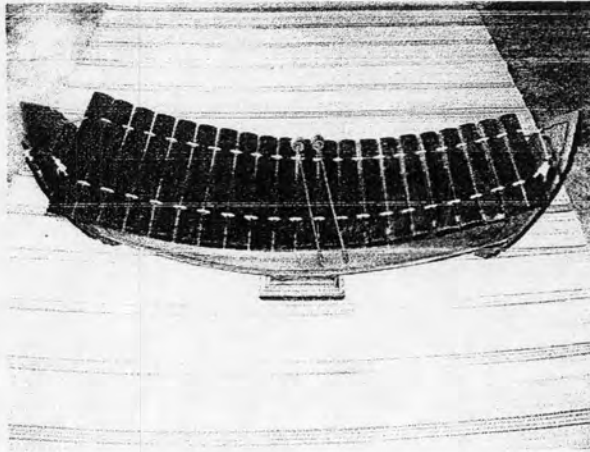
วงปี่พาทย์อีสานใต้ เป็นวงดนตรีที่มีความแตกต่าง ไปจากวงดนตรีท้องถิ่นอีสานทั่วไป เช่น วงโปงลาง วงกันตรึม เพราะเป็นวงดนตรีปี่พาทย์ของภาคกลาง ที่ถูกนำมาเผยแพร่ตั้งแต่ครั้งอดีต และกลายเป็นวงดนตรีที่ชาวยุขันธ์นิยมเล่นกันอย่างแพร่หลายจนกระทั่งสืบทอดมาถึงปัจจุบัน ซึ่งมีการฝึกหัดและรวมกันเล่นตามวัดต่างๆ รวมทั้งยังมีการรวมกลุ่มตั้งเป็นวงปี่พาทย์รับจ้างเล่นตามงานทั่วไป

สำหรับนักดนตรีที่มาบรรเลงประกอบการแสดงโขนยุขันธ์ ประกอบด้วยครูพระชาบาลละ นักดนตรีอาชีพ ที่มีความสามารถในการเล่นปี่พาทย์ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคนจากบ้านหัวเสือ และมีบางส่วนที่มาจากบ้านภูมิศาลา และบ้านประปุ่น เพราะเป็นหมู่บ้านที่มีการฝึกหัดกันอย่างจริงจัง และยามว่างก็จับกลุ่มรวมกันเล่นอย่างแพร่หลาย

วงปี่พาทย์อีสานใต้ ประกอบด้วยเครื่องดนตรีดังต่อไปนี้

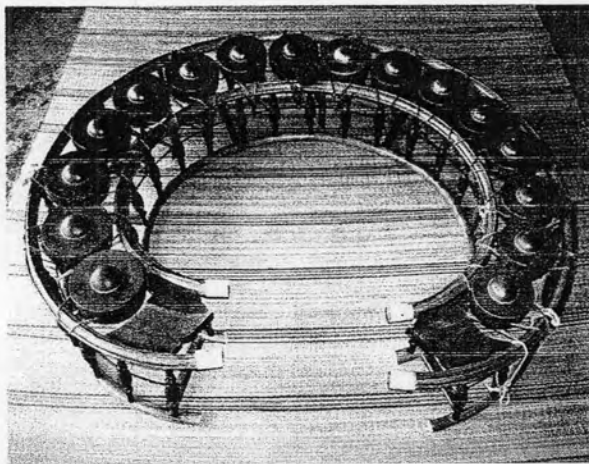
1. ระนาดเอก
2. ฉิ่งวงใหญ่
3. ตะโพน
4. กลองทัด
5. ปี่ใน
6. อุปรกรณ์ประกอบจังหวะ อันได้แก่ ฉิ่ง

³ สัมภาษณ์ ประมวล เจริญรักษ์, นักดนตรี, 14 กรกฎาคม 2549.

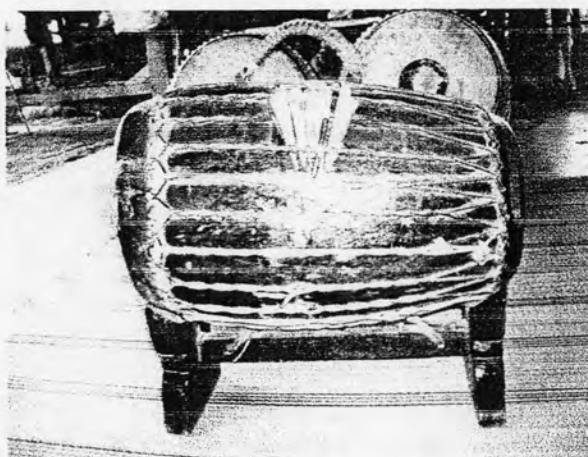
ภาพที่ 44 ระนาดเอก

ที่มา: บันทึกภาพวันที่ 21 ตุลาคม 2549 ณ บ้านผู้ใหญ่บ้าน บ้านสงฆ์
 ต. ห้วยเหนือ อ.บุขันธุ์ จ.ศรีสะเกษ

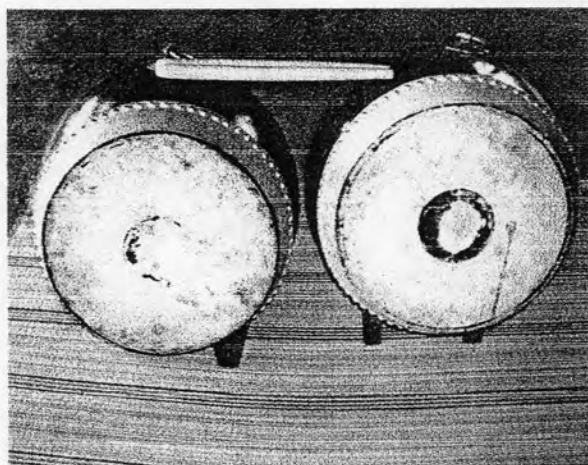
ภาพที่ 45 ฆ้องวงใหญ่

ที่มา: บันทึกภาพวันที่ 21 ตุลาคม 2549 ณ บ้านผู้ใหญ่บ้าน บ้านสงฆ์
 ต. ห้วยเหนือ อ.บุขันธุ์ จ.ศรีสะเกษ

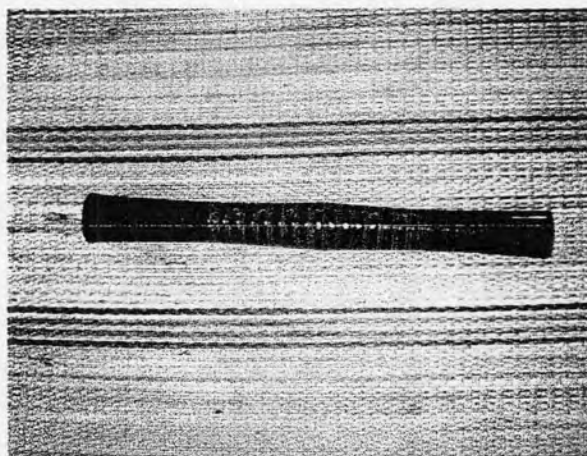
รูปภาพที่ 46 ตะโพน

ที่มา: บันทึกภาพวันที่ 21 ตุลาคม 2549 ณ บ้านผู้ใหญ่บ้าน บ้านประปูน
 ต. ห้วยเหนือ อ. ชูขันธุ์ จ. ศรีสะเกษ

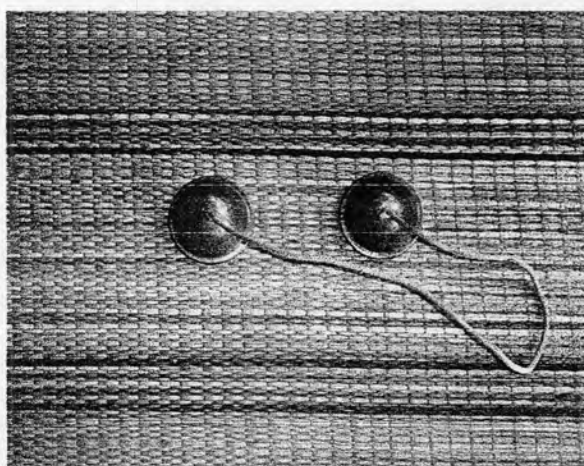
รูปภาพที่ 47 กลองทัด

ที่มา: บันทึกภาพวันที่ 21 ตุลาคม 2549 ณ บ้านผู้ใหญ่บ้าน บ้านประปูน
 ต. ห้วยเหนือ อ. ชูขันธุ์ จ. ศรีสะเกษ

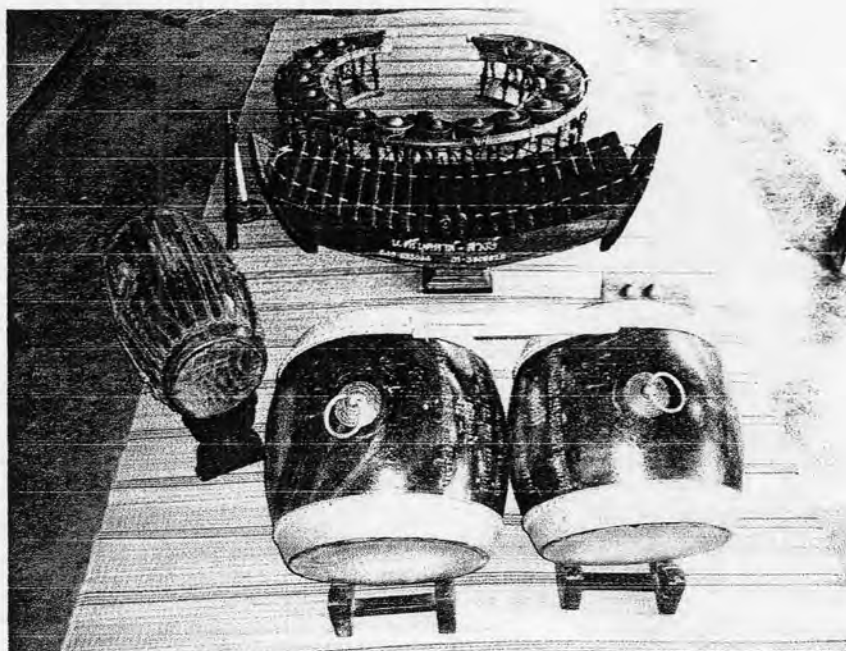
รูปภาพที่ 48 ปี่ใน

ที่มา: บันทึกภาพวันที่ 21 ตุลาคม 2549 ณ บ้านผู้ใหญ่บ้าน บ้านประปูน
 ต. ห้วยเหนือ อ. ชูขันธุ์ จ. ศรีสะเกษ

รูปภาพที่ 49 ฉิ่ง

ที่มา: บันทึกภาพวันที่ 21 ตุลาคม 2549 ณ บ้านผู้ใหญ่บ้าน บ้านประปูน
 ต. ห้วยเหนือ อ. ชูขันธุ์ จ. ศรีสะเกษ

ภาพที่ 50 ภาพวงปี่พาทย์อีสานใต้
ที่มา: บันทึกภาพวันที่ 21 ตุลาคม 2549 ณ บ้านผู้ใหญ่บ้าน บ้านประปูน
ด. ห้วยเหนือ อ.ขุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ

จากลักษณะการจัดวางเครื่องดนตรี จะสังเกตว่า ตำแหน่งแรกในวง จะเริ่มด้วยกลองทัด จากนั้นจะเป็นตำแหน่งของตะโพนที่อยู่ขวา จึงอยู่ฝั่งซ้าย ต่อด้วยตำแหน่งของระนาด ปี่ในและ ตำแหน่งฆ้องเป็นอันดับสุดท้าย เมื่อถึงเวลาบรรเลง นักดนตรีจะเข้าประจำที่และหันหน้าไปในทิศทางเดียวกัน

และจากการนำกลองทัด วางไว้อันดับแรกของวงปี่พาทย์อีสานใต้ ก็เนื่องจาก ถือว่ากลองทัด เป็นเครื่องดนตรีขนาดใหญ่ มีเสียงดังกังวานและเป็นเครื่องตีจังหวะหน้าทับที่สำคัญของวงปี่พาทย์ จึงทำให้การประสมวงของปี่พาทย์อีสานใต้แตกต่างจากวงปี่พาทย์เครื่องห้าของภาคกลางที่จะตั้ง ระนาดเอกไว้ในตำแหน่งด้านหน้าโดยถือว่าระนาดเอกเป็นผู้นำของวง

3.7 การพากย์ เจริจา

การพากย์ เจริจา เป็นวิธีการดำเนินเรื่องหลักของการแสดงโขน โดยเป็นการสื่อสาร ความหมาย ถ่ายทอดอารมณ์จากผู้แสดงมาสู่ผู้ชม ซึ่งลักษณะการพากย์ เจริจาแบบกรมศิลปากรจะมี ลักษณะดังนี้ คือ การพากย์ หมายถึง การกล่าวถ้อยคำที่เป็นคำประพันธ์ประเภท กาพย์ ได้แก่ กาพย์ ยานีและกาพย์ฉบัง เมื่อพากย์จบลงบทหนึ่งบทหนึ่ง จะมีตะโพนตีทำกลองตีรับ และมีเสียงร้องรับว่า

“เพ็ญ” โดยการพากย์ จะแบ่งออกเป็น 6 ประเภทได้แก่ พากย์เมือง พากย์รุด พากย์ไอ้ พากย์ชมคง พากย์บรรยาย และพากย์เบ็ดเตล็ด ส่วนการเจรจา หมายถึง การกล่าวคำที่เป็นบทประพันธ์รายยาว ส่งสัมผัสกันไปเรื่อยๆ

สำหรับการพากย์ เจริญในการแสดง โขนงูขันธุ์ จะไม่แบ่งลักษณะได้อย่างชัดเจน เหมือนกับการพากย์ เจริญในโขนกรมศิลป์ากร เนื่องจาก ทั้งการพากย์และเจรจา จะมีวิธีการที่คล้ายคลึงกัน โดยเป็นการกล่าวด้วยคำที่เป็นบทประพันธ์ประเภทร้อยและบทกลอนอย่างมีทำนอง มีจังหวะ และใช้เสียงสูง ต่ำ โดยการพากย์จะเป็นการกล่าวคำกลอน เมื่อจบบทหนึ่งแล้วจะรับลงท้ายด้วยคำว่า “เพ็ญ” ส่วนการเจรจา จะเป็นการกล่าวรายยาวมีสัมผัสคล้องจองกัน เมื่อจบบทเจรจา ผู้พากย์ เจริญจะเรียกเพลงบรรเลง เช่น

“...เราพงศ์พรหมอิสวรรเพ็ญแก่ง
ต้องหลบหลีกทุกสิ่งก่อนจะสาย
จึงแอบเข้ากลีบเมฆด้วยอุบาย
แล้วเหาะ ไปจุมุ่งกรุงลงกา ”
บัดนี้ ริ้ว แล้วกราวรำ

สำหรับการคัดเลือกผู้พากย์ เจริญ จะคัดเลือกจากน้ำเสียงของแต่ละคน โดยเลือกให้เหมาะสมกับตัวละคร ดังนี้

ตารางที่ 6 แสดงน้ำเสียงในการพากย์ตัวละคร

ตัวละคร	น้ำเสียง
ตัวพระ ได้แก่ พระราม พระลักษมณ์	น้ำเสียงทุ้ม หวาน นุ่มนวล
ตัวนาง ได้แก่ นางสีดา นางเบญจกาย นางสุวรรณมัจฉา ฯลฯ	น้ำเสียงเล็ก นุ่มนวล อ่อนหวาน
ตัวยักษ์ ได้แก่ ทศกัณฐ์ อินทรชิต กุมภกรรณ ฯลฯ	น้ำเสียงใหญ่ ห้าว คุदन มีพลัง
ตัวลิง ได้แก่ หนุมาน สุครีพ ฯลฯ	น้ำเสียงระดับกลาง ไม่นุ่มหรือห้าวเกินไปแต่ ต้องแสดงถึงความกระตือรือร้น

จากตาราง พบว่า การใช้เสียงที่แตกต่างกัน จะสามารถแบ่งแยกลักษณะของตัวละครแต่ละประเภท ได้อย่างชัดเจน และเมื่อผู้พากย์ เจริญมีบุคลิกของเสียงที่ตรงกับลักษณะตัวละครแล้ว ก็จะต้องทำความเข้าใจกับบทโขน เพื่อให้เกิดความเข้าใจในอุปนิสัย อารมณ์และสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับตัวละครในตอนนั้นๆ เพื่อจะได้ทำการพากย์ เจริญได้สอดคล้องกับอารมณ์ในตอนนั้นๆ ซึ่ง

จะทำให้ผู้ชมเกิดความคล้อยตามกับการแสดง เช่น ตอนที่เศร้าโศกเสียใจ ก็จะต้องทำเสียงแสดงความโศกเศร้า หม่นหมอง หรือในตอนที่โมโห ก็ต้องใช้น้ำเสียงที่คุ้ยั และดังกว่าปกติ เป็นต้น

ภาพที่ 51 กลุ่มคนพากย์และคนร้อง
ที่มา: พิกุล วรโพธิ์

3.8 เพลงร้องและเพลงหน้าพาทย์

3.8.1 เพลงร้อง

เพลงร้อง ที่ใช้ในการแสดงโขนชุนันท์ ส่วนใหญ่เป็นเพลงออกภาษาสำเนียงเขมร มอญ แยก และพม่า ได้แก่ เพลงมอญรำคาบ แยกค้อยหม้อ แยกหนังชั้นเดียว มอญแปลง สร้อยสนตัด สร้อยเพลง เขมรปากท่อ พม่าแห่งลย ซึ่งสังเกตว่าส่วนใหญ่จะเป็นเพลงที่มีท่วงทำนองอัตราจังหวะ ชั้นเดียว หรือ 2 ชั้น ส่วนเพลงอัตราจังหวะ 3 ชั้น มักใช้ในบางบทบางตอนเท่านั้น ซึ่งทำให้การดำเนินเรื่องเป็นไปอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้พบว่า เพลงที่เลือกใช้ เป็นเพลงร้องที่ใช้ประกอบการแสดงโขน ละครทั่วไป ซึ่งบ่งบอกให้ทราบว่า นายศิริ ศิลาวังษ์ เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถใน ด้านดนตรีเป็นอย่างดี

สำหรับนักร้องจะใช้เป็นกลุ่มผู้หญิงล้วน ประมาณ 5-6 คน โดยจะแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ ด้นเสียง และลูกคู่ร้องรับ โดยการขับร้องจะใช้วิธี ให้ด้นเสียงร้องนำในวรรคแรก จากนั้น ลูกคู่จะร้องรับในวรรคต่อไปจนจบบท

3.8.2 เพลงหน้าพาทย์

เพลงหน้าพาทย์ เป็นเพลงที่ใช้บรรเลงประกอบกิริยาอารมณ์ของตัวละคร โดยแบ่งตามลักษณะของความสำคัญออกเป็น 3 ชนิด คือ เพลงหน้าพาทย์ธรรมดาหรือหน้าพาทย์เบื้องต้น เพลงหน้าพาทย์ชั้นกลางและเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูงหรือพิเศษ สำหรับเพลงหน้าพาทย์ที่ใช้การแสดงโขนชุนันท์ มีเพียงหน้าพาทย์ธรรมดาหรือหน้าพาทย์เบื้องต้นเท่านั้น ซึ่งได้แก่ เพลงรัว เพลงเชิด

เพลงเข็ดฉิ่ง เพลงเข็ดคนอก เพลงกราวใน เพลงกราวนอก เพลงกราวรำ เพลงเร็ว เพลงโอดเป็นต้น ซึ่งการที่เลือกใช้แต่เพลงหน้าพาทย์ชั้นธรรมดา เนื่องจากนักดนตรีได้รับการถ่ายทอดมาเพียงเท่านั้น และไม่ได้ศึกษาในระดับเพลงที่ชั้นสูงกว่า รวมทั้งผู้แสดงเองก็ไม่สามารถรำเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูงได้ จึงทำให้การแสดงโขนชูชันธ์มีการบรรเลงเฉพาะเพลงหน้าพาทย์ธรรมดาหรือ หน้าพาทย์เบื้องต้นเท่านั้น

3.9. เครื่องแต่งกาย

เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงโขนชูชันธ์ ได้ตัดเย็บขึ้นเอง โดยมีฝ่ายเครื่องแต่งกายเป็นผู้รับผิดชอบ ซึ่งในการตัดเย็บเครื่องแต่งกายโขนส่วนหนึ่ง ได้ศึกษาลักษณะรูปแบบเครื่องแต่งกาย ลวดลายและสี จากรูปภาพในหนังสือประเภทนาฏศิลป์ศึกษา โดยตัวละครที่ใช้เครื่องแต่งกายในส่วนนี้ ได้แก่ ตัวละครที่เป็นตัวเอก หรือตัวเด่น เช่น พระราม พระลักษมณ์ สีดา ทศกัณฐ์ หนุมาน สุครีพ กุมภกรรณ นอกจากนี้ ยังมีเครื่องแต่งกายบางส่วนที่ตัดเย็บและประดิษฐ์ขึ้นเองตามจินตนาการ ที่มีต่อตัวละคร ซึ่งได้แก่ พลลิง พลักษ์ บรวิวารปลา นางกำนัลและตัวนางอื่นๆที่ไม่ใช่สีดา เช่น นางสาวหะ นางสุพรรณมัจฉา นางเบญจกาย เป็นต้น

เครื่องแต่งกายในการแสดงโขนชูชันธ์ แบ่งออกตามลักษณะตัวละครทั้ง 5 ประเภท คือ

1. พระ
2. นาง
3. ชักย์
4. ลิง
- และ 5. ตัวเบ็ดเตล็ด

1. พระ

ตัวละครประเภทพระ ในการแสดงโขนชูชันธ์ มีเพียง 2 ตัว คือ พระรามและพระลักษมณ์ มีเครื่องแต่งกาย 2 ลักษณะ คือ 1.1 เครื่องแต่งกายแบบยืนเครื่องพระ 1.2 เครื่องแต่งกายคาบส โดยทั้งสองลักษณะตัดเย็บตามรูปภาพที่ปรากฏในหนังสือแต่เปลี่ยนแปลงบางส่วน ดังนี้

1.1 เครื่องแต่งกายแบบยืนเครื่องพระ

เครื่องแต่งกายแบบยืนเครื่องพระ พระรามจะแต่งกายตามสีผิวด้วยสีเขียวและพระลักษมณ์จะใส่สีเหลือง ขลิบขอบด้วยสีสันสกใส มี 2 ลักษณะ คือ 1.1.1 แต่งกายแบบยืนเครื่องพระเสื้อแขนยาว และ 1.1.2 แต่งกายแบบยืนเครื่องพระ เสื้อแขนสั้น โดยมีลักษณะดังนี้

1.1.1 แต่งกายแบบยืนเครื่องพระเสื้อแขนยาว การแต่งกาย จะสวมเสื้อจากด้านหน้าคล้ายเสื้อคอกลมแต่ผ่าหลังแล้วเย็บด้วยด้ายที่ด้านหลัง สนับเพลเป็นกางเกงสีดำเอวยางยืด ชายกางเกงประดับลายที่ตัดจากกระดาษทอง ผ้านุ่งใช้ผ้ามันสีทองนุ่งแบบหางหงส์ ส่วนกรองคอ ห้อยหน้า ห้อยข้าง และรัดสะเอว ตัดเป็นชิ้นตามรูปภาพ แล้วประดับกระดาษทองผสมด้วยการปักเลื่อมด้วยลวดลายง่ายๆ เช่น ลายดอกไม้สี่กลีบหรือลายเถาวัลย์ สำหรับเครื่องประดับเช่น ทับทรวง สี่วาวัลย์ ข้อมือ ขื่อเท้า เข็มขัด ประดิษฐ์จากกระดาษแข็งประดับกระดาษทองและผ้า

ภาพที่ 52 เครื่องแต่งกาย พระราม พระลักษมณ์ แบบยีนเครื่องพระ คู่ที่ 1 แขนยาว
ที่มา: ฉวีวรรณ เมฆกัลจาย

1.1.2 แต่งกายแบบยีนเครื่องพระเสื้อแขนสั้น การแต่งกาย จะสวมเสื้อจากด้านหน้าคล้ายเสื้อคอกลมแต่ผ่าหลังแล้วเย็บด้วยด้ายที่ด้านหลัง สนับเพลเป็นกางเกงสีดำเอวยางยืดเหมือนกับแต่งยีนเครื่องพระเสื้อแขนยาว แต่การปักลวดลายต่างๆในส่วนกรองคอ ห้อยหน้า ห้อยข้าง และรัดสะเอว จะไม่สวยงามและประณีตเท่ากับชุดแรก ผ่านุงใช้ผ้าลายดอกนุ่งแบบหางหงส์ สำหรับเครื่องประดับเช่น ทับทรวง สั้งวาลย์ ข้อมือ ข้อมือ เข็มขัด ประดิษฐ์จากกระดวยแข็งประดับกระดวยทองและผ้า

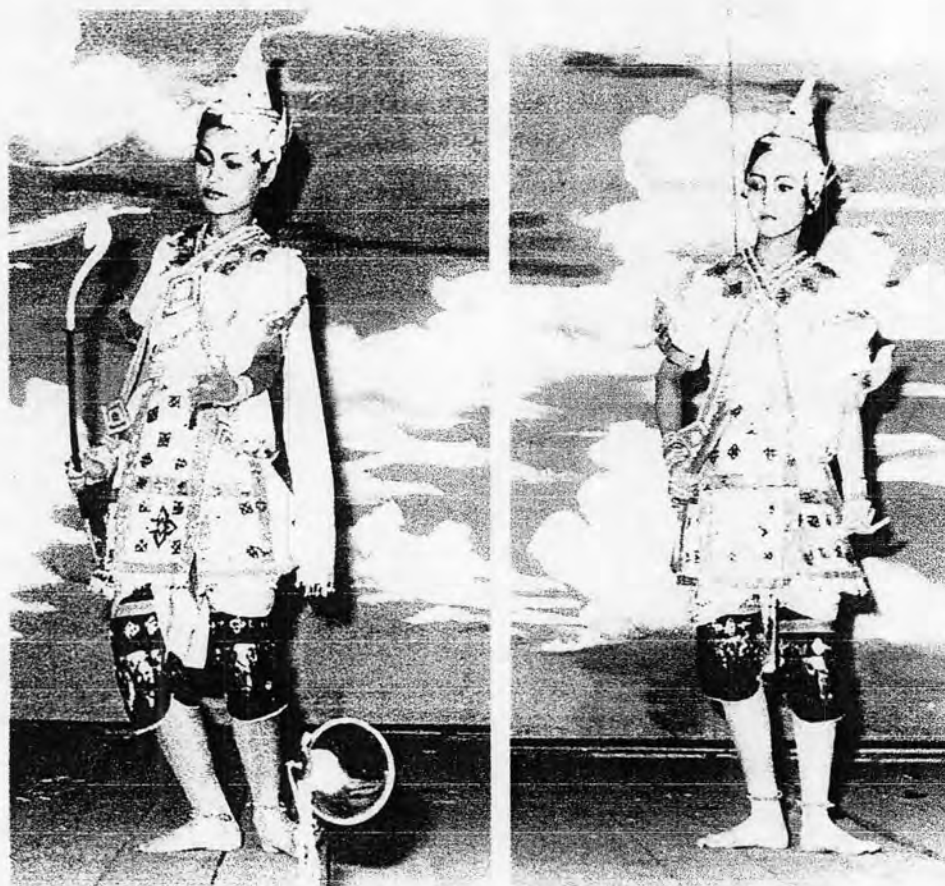
ภาพที่ 53 เครื่องแต่งกาย พระราม พระลักษมณ์ แบบยืนเครื่องพระคู่ที่ 2 แขนสั้น
ที่มา: บรรจง ศรีอุทุมพร ผู้แสดง

การแต่งกายทั้ง 2 ลักษณะจะเลือกใช้สลับกัน โดยในกรณีที่ต้องแสดงตอนยาวๆ ที่จำเป็นต้องมีพระรามพระลักษมณ์ 2 คู่ ก็จะทำให้คู่แรกแต่งแขนยาวและคู่ 2 แต่งแขนสั้น นอกจากนี้ ยังพบว่า พระราม พระลักษมณ์ คู่แรกที่แต่งกายแบบสมบุรณ์ สวยงาม ผู้แสดงจะเป็นอาจารย์ ส่วน คู่ที่ 2 ซึ่งแต่งกายไม่ครบเครื่องและตัดเย็บแบบธรรมดากว่า ผู้แสดงจะเป็นเด็ก

1.2 เครื่องแต่งกายคาบส

เมื่อพระรามพระลักษมณ์ เสด็จออกผนวชเครื่องทรงจึงเป็นเครื่องทรงคาบส มีรูปแบบคล้ายเครื่องแต่งกายตอนยืนเครื่องพระ เสื้อแขนสั้น แต่เปลี่ยนสีของเครื่องแต่งกายเป็นสีขาวล้วน สวมเสื้อคอกลมผ่าหลังแล้วเย็บด้วยด้ายที่ด้านหลัง สนับเพลเป็นกางเกงสีดำเอวยางยืด ชายกางเกงประดับลายที่ตัดจากกระดาษทองมาประดับไว้ ฟ้านุ่งใช้ผ้าลายดอกนุ่งแบบโจงกระเบน ส่วนกรองคอ ห้อยหน้า ห้อยข้าง และรัดสะเอว ตัดเป็นชิ้นตามรูปภาพ แล้วประดับกระดาษทองผสมด้วยการปักเลื่อมด้วยลวดลายง่ายๆ เช่น ลายดอกไม้สีกลีบหรือลายเถาวัลย์ สำหรับเครื่องประดับเช่น ทับ

ทรง สังกวาลย์ ข้อมือ ข้อเท้า เข็มขัด ประคิษฐ์จากกระดวยแข็งประดับกระดวยทองและผ้า พร้อม
ทั้งเปลี่ยนสิราภรณ์บนศีรษะเป็นหัวถายี

ภาพที่ 54 เครื่องแต่งกาย พระราม พระลักษมณ์ ตอนเป็นดาบส
ที่มา: นารท วรวงศ์

2. นาง

เครื่องแต่งกายของตัวนางมีหลายลักษณะ แต่มีตัวละครเพียงตัวเดียวเท่านั้นที่แต่งกายแบบ
ยีนเครื่องนาง คือ นางสีดา โดยมีเครื่องแต่งกาย 2 ลักษณะเช่นเดียวกับตัวพระราม พระลักษมณ์
คือมีเครื่องแต่งกายยีนเครื่องนาง และเครื่องแต่งกายตอนออกบวช โดยทั้ง 2 ลักษณะ ตัดเย็บจาก
การดูแบบรูปภาพตัวอย่างในหนังสือ และสำหรับตัวนางอื่นๆ เช่น นางสุพรรณมัจฉา นางสวาหะ
นางกำนัลและบริวารปลา จะใช้เครื่องแต่งกายที่ตัดเย็บตามจินตนาการไม่ยึดแบบเดิม

ภาพที่ 55 เครื่องแต่งกาย นางสีดา แบบยีนเครื่องนาง
ที่มา: บรรจง ศรีอุทุมพร

เครื่องแต่งกายยีนเครื่องนาง มีการปรับเปลี่ยนสีของชุดให้สดใสขึ้น ผ้าห่มนางสีเดื่อง
ขลิบดำ พื้นในสีแดง ปีกเลื่อมลวดลายง่ายสลับกับกระดาดทอง ผ้าห่มนางใช้ผ้ามันยกลายสีทอง
กรองคอตัดเป็นทรงโค้งกลมไม่มีลายหยัก เครื่องประดับทำจากผ้าปีกเลื่อม และกระดาดแข็งประดับ
กระดาดทอง เลียนแบบของจริง สำหรับมณฑุสังฆ์ซื้อมาจากกรุงเทพฯ

ภาพที่ 56 เครื่องแต่งกาย นางสีดา ตอนเป็นคอบส
ที่มา: นารถ วรวงศ์

เครื่องแต่งกายตอนเป็นคอบส ตัดเย็บเลียนแบบภาพในหนังสือ ลักษณะเครื่องแต่งกายจะสวมเสื้อคอกลมแขนสั้นสีขาว นุ่งผ้าจีบหน้านางสีเดียวกัน มีเข็มขัดคาดเอว ห่มสไบสีขาว บนศีรษะสวมกระบังหน้ามีอุบะดอกไม้ทัดห้อยลงมา เครื่องประดับทำจากกระดาดแข็งและผ้าประดับด้วยเลื่อมปีกและกระดาดทอง ตัดเย็บตามรูปแบบในหนังสือ

ภาพที่ 57 เครื่องแต่งกาย นางสุพรรณมัจฉา
ที่มา: นารถ วรวงศ์

นางสุพรรณมัจฉาสวมเครื่องแต่งกายแบบประยุกต์ คือ สวมชุดกระโปรงยาวติดกันแขนกุด
แล้วใช้เลื่อมใหญ่สลักกับผ้าตัดเย็บเป็นเกล็ดปลา บนศีรษะสวมมงกุฎ

ภาพที่ 58 เครื่องแต่งกาย นางกำนัล

ที่มา: บรรจง ศรีอุทุมพร

นางกำนัลจะห่มสไบเฉียง นุ่งผ้าถุงคาดเข็มขัดและทัดดอกไม้หรือสวมมงกุฎ

3. ยักษ์

ตัวละครประเภทยักษ์ มีการแบ่งแยกลักษณะเครื่องแต่งกาย ออกเป็น 2 กลุ่มตามฐานะ คือ 1. กลุ่มยักษ์ที่มีบทบาทโดดเด่น ได้แก่ ทศกัณฐ์ มาริศ กุมภกรรณ และเสนาอมาตย์ทั้งหลาย 2. กลุ่มพลยักษ์หรือเขนยักษ์ ซึ่งในแต่ละกลุ่ม มีลักษณะเครื่องแต่งกาย ที่แตกต่างกัน ดังนี้

3.1 กลุ่มยักษ์ที่มีบทบาทโดดเด่น

เครื่องแต่งกายของตัวละครในกลุ่มนี้ มีการตัดเย็บเพื่อให้มีลักษณะตรงตามรูปภาพ ต้นแบบมากที่สุด โดยรูปแบบของเสื้อมีลักษณะคอกลมแขนยาวผ่าหลัง เมื่อสวมใส่จะใช้ด้ายเย็บตรึงด้านหลังไว้ ลวดลายที่ตัวเสื้อมีทั้งปักเลื่อม และใช้กระดาษทองประดับ ลดหลั่นลงไปตามฐานันดรของตัวละคร โดยปักและตัดกระดาษเป็นลายง่ายๆ เช่น ลายกากบาท ลายดอกไม้สี่กลีบ กางเกงหรือสนับเพลา เป็นกางเกงสีดำ เอวขึง ชายขาด้านล่างประดับด้วยกระดาษทองตัดเป็นลวดลาย ส่วนกรองคอ ห้อยหน้า ห้อยข้าง และรัดสะเอว ตัดเย็บตามรูปภาพ แล้วประดับกระดาษทองผสมด้วยการปักเลื่อมด้วยลวดลายคล้ายตัวเสื่อ สำหรับเครื่องประดับเช่น ทับทรวง สังวาลัย ข้อมือ ข้อม่า เข็มขัด ตัดเย็บขึ้นโดยเลียนแบบจากรูปภาพ แต่เปลี่ยนวัสดุมาใช้ผ้าผสมกับกระดาษแข็งประดับกระดาษทอง

ภาพที่ 59 เครื่องแต่งกายเสนายักษ์
ที่มา: โรงเรียนจุฑาพันธ์

3.2 กลุ่มพลญักษ์ หรือเซนญักษ์

เครื่องแต่งกายของกลุ่มพลญักษ์หรือเซนญักษ์ ประยุกต์มาจากลักษณะเครื่องแต่งกายของ ญักษ์ตัวดี แต่มีความเรียบง่าย โดยสวมเสื้อยืดคอกกลมแขนยาวสีดำพร้อมกับกางเกงทรงขาสามส่วน สีเดียวกัน มีกระดาดทองแปะเป็นลวดลายเล็กน้อยที่บริเวณชายขากางเกงและอกเสื้อ และสวม กรองคอกระดาด

4. ตัวลิง

ตัวละครประเภทลิง แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1. กลุ่มลิงที่มีบทบาทโดดเด่น ได้แก่ สุครีพ หนุมาน สิบแปดมงกุฎ และ 2. กลุ่มพลลิงหรือเซนลิง ซึ่งในแต่ละกลุ่ม มีลักษณะ เครื่องแต่งกาย ดังนี้

1. กลุ่มลิงที่มีบทบาทโดดเด่น

สำหรับกลุ่มลิงที่มีบทบาทหรือ ที่เรียกในวงการนาฏศิลป์ว่า “ตัวดี” เป็นกลุ่มที่มีการตัดเย็บ เครื่องแต่งกาย โดยต้องการเลียนแบบ ให้มีลักษณะเหมือนรูปภาพต้นแบบมากที่สุด แต่ก็ไม่สวยงาม เท่าชุดเครื่องแต่งกายของ โขนกรมศิลป์ากรที่มีการวาดลายปักคิ้วอย่างประณีตสวยงาม เนื่องจากการ ทำลวดลายบนผ้าของ โขนจุฑาพันธ์ ส่วนใหญ่ ใช้กระดาดทองตัดลายแล้วแปะลงบนผ้า จะมีเพียงบาง ชิ้นเท่านั้นที่มีการปักเลื่อม ซึ่งลวดลายที่ใช้ปักลงบนผ้าของตัวลิง จะมีลักษณะขดเป็นวงกลมกัน หอยคล้ายเลขหนึ่งไทย (๑) เสื้อที่ใส่มีลักษณะเป็นเสื้อคอกกลมแขนยาวผ่าด้านหลัง เมื่อจะใส่ก็สวม จากด้านหลังและใช้ด้ายเย็บติดที่ด้านหลัง สนับเพลา หรือ กางเกง ตัดเป็นกางเกงทรงขาสามส่วน สี ดำ ขอบเอวติดชายยืด ชายกางเกงประดับกระดาดทอง ส่วนกรองคอ ห้อยหน้า ห้อยข้าง ปักกัน

และรัดสะเอว ตัดเป็นชั้นตามรูปภาพ แล้วประดับกระดวยทองผสมด้วยการปักเลื่อมด้วยลวดลาย
ง่ายๆ เช่น ลายดอกไม้สีกลีบ สำหรับเครื่องประดับเช่น ทับทรวง สังกวาลย์ ข้อมือ ข้อเท้า เข็มขัด
ประคิษฐ์จากกระดวยแข็งประดับกระดวยทองและผ้า

ภาพที่ 60 เครื่องแต่งกายหนุมาน

ที่มา: นารถ วรวงศ์

2. กลุ่มพลลิงหรือเขนลิง

เครื่องแต่งกายของพลลิง มีลักษณะคล้ายกับเครื่องแต่งกายของลิงตัวเอก แต่เรียบง่ายกว่า
เพราะเป็นการนำเครื่องแต่งกายของลิงตัวดีมาประยุกต์ สวมเสื้อยืดคอกลมสีดำหรือน้ำตาล เข้าชุด
กับกางเกงทรงขาสามส่วน เอวยางยืดสีเดียวกับเสื้อ พร้อมทั้งใส่กรองคอกระดวยแข็ง

ภาพที่ 61 เครื่องแต่งกายพลลิงหรือเขนลิง

ที่มา: นารถ วรวงศ์

5. ตัวเบ็ดเตล็ด

ตัวเบ็ดเตล็ด เป็นตัวละครที่ไม่จัดอยู่ในลักษณะของตัวละครทั้ง 4 ประเภท คือ พระ นาง ยักษ์ และลิง โดยตัวละครที่อยู่ในกลุ่มนี้ ได้แก่ ฤาษี ม้าลากรรณ สิงห์ลากรรณและนกสดาญ เครื่องแต่งกาย จะมีความเรียบง่าย ตัดเย็บตามแบบในรูปภาพและผสมผสานเข้ากับจินตนาการ

ภาพที่ 62 ภาพเครื่องแต่งกายพระฤาษี
ที่มาร:นารด วรวงศ์

เครื่องแต่งกายฤาษี จะตัดเย็บเป็นชุดยาวตรง บ่าข้างขวาเป็นแขนงูด แล้วตัดเฉียงให้เห็นไหล่ซ้ายลดคล้ายผ้าเป็นวงกลมทับซ้อนลายวง เพื่อให้ลดคล้ายคล้ายหนังเสือ สิริยะสวมหัวฤาษี ติดหนวดเครา มือถือไม้เท้าทำจากไม้ลวกประดับกระดาดทอง

ภาพที่ 63 ภาพนกสดายู

ที่มา: นารด วรวงศ์

ส่วนเครื่องแต่งกายของนกสดายู ตัดเย็บคล้ายเครื่องพระ ติดปีกนกซึ่งทำจากผ้าผืนยาวขนาดสี่เหลี่ยมผืนผ้า กึ่งกลางเย็บติดที่กลางหลัง แล้วเย็บชายผ้าทั้งสองข้างยาวจรดปลายแขน แล้วใช้ด้ายผูกติดที่โคนนิ้ว นิ้วทั้ง 10 นิ้วสวมเล็บยาวแหลม สีระชะสวมหัวนก

สำหรับการแต่งหน้า ในการแสดงโขน แม้ว่าผู้แสดงส่วนใหญ่จะสวมหัวโขน แต่ก็มีส่วนละครบางส่วนที่สวมเพียงสิราภรณ์ บนศีรษะ แต่เปิดเผยใบหน้า ดังนั้น ผู้แสดงที่รับบทบาทเป็นตัวละครในส่วนนี้ จึงจำเป็นต้องแต่งหน้า เพื่อให้เกิดความสวยงาม และกลมกลืนกับเครื่องแต่งกาย ซึ่งได้แก่ พระราม พระลักษมณ์ นางสีดา นางสุพรรณมัจฉา นางเบญจกาย นางบริวารปลาและนางกำนัลต่างๆ

การแต่งหน้าในการแสดงโขนชุดชั้นแรก จะใช้โทนสีอ่อน ได้แก่สีฟ้า ชมพู เขียว และทอง โดย จะทาเปลือกตาด้วยสีฟ้า ชมพู ปิดแก้มชมพูอ่อนและทาลิปสติกด้วยสีแดงมันวาวหรือสีชมพู ไม่แต่งหน้าด้วยโทนสีเข้มเหมือนการแสดงโขนของกรมศิลปากร

3.10. หัวโขน

สำหรับหัวโขนที่ใช้ในการแสดงโขนชุนธ์ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1. หัวโขนที่จัดซื้อมาจากกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นของตัวสำคัญ ได้แก่ ชฎาพระราม ชฎาพระลักษมณ์ หัวโขนทศกัณฐ์ กุมภกรรณ สุครีพ พาลีและหนุมาน และ 2. หัวโขนที่ประดิษฐ์ขึ้นเอง เป็นของตัวละครทั่วไป โดยผู้ที่ประดิษฐ์หัวโขน คือ นายเช่อม สุวรรณเพชรและฝ่ายจัดทำอุปกรณ์ประกอบการแสดง ซึ่งจัดทำตามความรู้ในงานช่างที่ได้เรียนมา ประกอบกับการดูรูปปั้นแบบจากหนังสือของกรมศิลปากร และหนังสือลายเส้นลายไทย การทำหัวโขนมีวิธีการ⁴ ดังนี้

1. ปั้นดินเหนียวเป็นโครงร่างของหัวยักษ์และหัวลิง แล้วทิ้งไว้ให้แห้ง เพื่อใช้เป็นแม่แบบ
2. ฉีกกระดาษหนังสือพิมพ์เป็นชั้นๆ แฉ่น้ำให้นุ่มแล้วตากวางเป้งเปียกแปะลงที่ต้นแบบ โดยใช้ความหนาประมาณ 20 ชั้น และใช้กระดาษว่าฉีก แฉ่น้ำและแปะทับลงไปอีก 10 ชั้น
3. ทิ้งตากแดดให้แห้งสนิท
4. ใช้มีดคมๆ กรีดกระดาษที่แปะไว้ โดยกรีดตั้งแต่จุดกลางของหัวต้นแบบลงไปถึงส่วนท้ายทอยด้านหลังแล้วค่อยๆ คึงโครงกระดาษออกมาจากหัวต้นแบบ
5. ฉีกกระดาษว่าว แฉ่น้ำ ทากวางแล้วนำมาแปะตรงรอยผ่าให้ติดกัน ทิ้งให้แห้ง
6. นำมาทาสี ลงเส้น และวาดลวดลาย
7. เจาะตาของหัวโขน แล้วเตรียมเข้าพิธีไหว้ครู

3.11. เวที

โขนชุนธ์ ใช้สถานที่ในการแสดงทั้งบนเวทีและสนามหญ้ากลางแจ้ง โดยในส่วนของเวทียกพื้น สร้างเป็นพื้นไม้กระดาน ยกพื้นสูงจากพื้นราว 10 นิ้ว มีความลึก 3 เมตร และมีความยาว 2 ขนาด คือ 10 เมตรและ 20 เมตร ซึ่งการเลือกใช้ความยาวของเวที จะคำนึงถึงความเหมาะสมของสถานที่และให้สอดคล้องกับฉากที่บรรยายในเรื่องที่แสดงในตอนนั้น

สำหรับเวทีสนามหญ้ากลางแจ้ง จะมีความสะดวกสบายกว่าเพราะเป็นพื้นที่ที่มีบริเวณกว้างและเรียบอยู่แล้วจึงสามารถจัดวางและตกแต่งอุปกรณ์ประกอบฉาก เพื่อทำการแสดงได้ทันที ซึ่งโดยส่วนใหญ่หากมีการแสดงบนเวที ก็จะใช้สนามหญ้ากลางแจ้งเฉพาะตอนยกบริบทเท่านั้น แต่หากไม่มีการปลูกเวทีก็จะใช้สนามหญ้าเป็นพื้นที่แสดงทั้งตอน เช่น ตอนทวารพราหมณ์ ที่ต้องสร้างโพรงถ้ำและเมืองขีดจัน เป็นต้น ทั้งนี้ เนื่องจากเป็นตอนที่ต้องการความยิ่งใหญ่ ตระการตาและใช้ผู้แสดงมีจำนวนมาก ซึ่งลักษณะการนำเสนอการแสดงโขนชุนธ์ที่เวทีสนามหญ้า มีความคล้ายคลึงกับการ

⁴ สัมภาษณ์เช่อม สุวรรณเพชร, ผู้สร้างฉาก, 22 ตุลาคม 2549.

แสดง โขนกลางแปลง ที่แสดงบนสนามหญ้าและเลือกแสดงในคอนที่มีตัวละครเป็นจำนวนมากเป็น
หนึ่งใน 5 ประเภทของ โขนกรมศิลปากร* แต่แตกต่างกันที่ โขนชู้ขันธุ์มีการใช้อุปกรณ์ประกอบฉาก
ตกแต่งบริเวณสนามด้วย

3.12. ฉาก

การสร้างฉากในการแสดง โขนชู้ขันธุ์แบ่ง ตามลักษณะเวทีที่มี 2 ส่วน คือ เวทียกพื้นและเวที
พื้นสนาม โดยแต่ละฉากจะมีรายละเอียดและการจัดวางรูปแบบที่แตกต่างกันตามลักษณะของ
พื้นที่เวที ดังนี้

3.12.1 ฉากบนเวทียกพื้น

ฉากที่ใช้บนเวที เป็นฉากที่สมมุติขึ้นโดยใช้แผ่นผ้าขนาดใหญ่วาดภาพจำลอง บรรยากาศ
ตามเนื้อเรื่อง พร้อมทั้งมีการสร้างอุปกรณ์ประกอบการแสดงอื่นๆเพื่อให้มีความสมจริงยิ่งขึ้น เช่น
ศาลาอาศรม เตี้ย ต้นไม้จำพวกไม้ดอกไม้ประดับขนาดเล็กในกระถาง เป็นต้น ซึ่งฉากบนเวที
สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

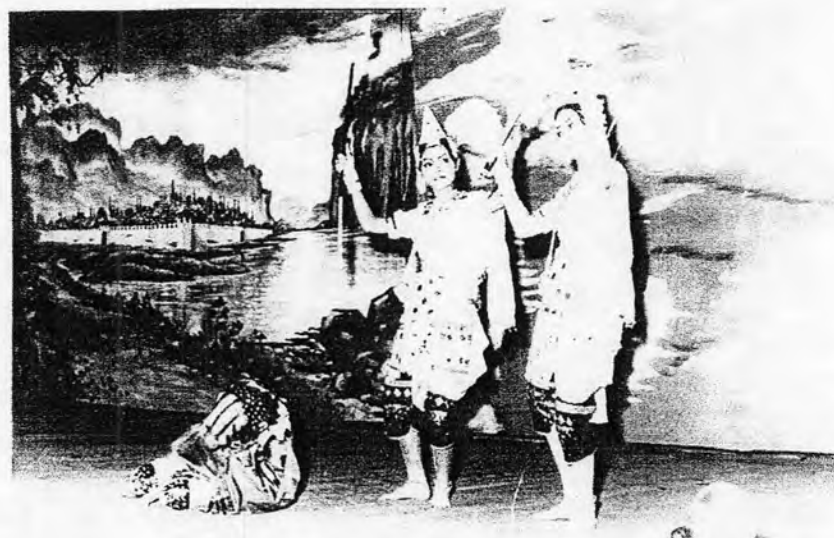
1.1 ฉากที่สามารถเปลี่ยนได้

ฉากที่สามารถเปลี่ยนได้ จะใช้คู่กับเวทีที่มีความยาว 10 เมตร โดยฉากที่สามารถเปลี่ยนได้
จะอยู่ตรงกึ่งกลางเวที ส่วนฉากสองข้างที่อยู่ติดประตูเข้า ออก วาดเป็นฉากพลับพลาของฝ่าย
พระรามข้างหนึ่งและวาดเป็นภาพท้องพระโรงในกรุงลงกาอีกข้างหนึ่ง ซึ่ง สังเกตได้ว่าในส่วนของ
การวาดฉากใน โขนชู้ขันธุ์มีความคล้ายคลึงกับลักษณะของฉากใน โขนหน้าจอของกรมศิลปากร แต่
ต่างกันเพียงฉากตรงกลางของ โขนหน้าจอมีเพียงผ้าขาวที่ขึงไว้เท่านั้น และสำหรับภาพของฉากใน
โขนชู้ขันธุ์ที่เปลี่ยนได้จะมีทั้งป่าไม้ ลำธาร ฉากทะเลและปราสาทราชวัง ตรงตามที่มีบรรยายใน
เนื้อเรื่อง วิธีการเปลี่ยนฉากจะทำโดยขึงฉากที่ต้องการจะใช้ ให้ทับซ้อนกัน โดยเรียงตามเหตุการณ์
ก่อน - หลัง ซึ่งเหตุการณ์ที่เกิดก่อนจะเอาไว้แผ่นสุดท้าย จากนั้นม้วนแผ่นที่เหลือขึ้นเก็บโดยใช้
แกนไม้ไผ่เป็นตัวบังคับ เมื่อจะเปลี่ยนฉากก็ดึงเชือกให้ไม้ไผ่เคลื่อนฉากที่จะใช้ต่อไป ลงมาทับฉากเดิม

* โขน 5 ประเภท ได้แก่ โขนกลางแปลง โขนนั่งราว โขนหน้าจอ โขนโรงในและ โขนฉาก

ภาพที่ 64 ฉากที่สามารถเปลี่ยนได้
 ที่มา: จิววรรณ เมฆกัลจาย
 จากภาพเป็นฉากป่าไม้ที่ยังไม่เปลี่ยนฉากและมีฉากท้องฟ้าพับม้วนอยู่ด้านบน

ภาพที่ 65 ฉากที่สามารถเปลี่ยนได้
 ที่มา: นารถ วรวงศ์
 จากภาพ เป็นฉากที่เปลี่ยนแล้วโดยฉากท้องฟ้าที่ม้วนไว้ด้านบนของกรอบฉาก ถูกคลี่ลงมาเมื่อถึงฉากที่กล่าวถึงท้องฟ้าตามท้องเรื่อง

3.12.2. ฉากที่ไม่สามารถเปลี่ยนได้

ฉากติดถาวร ใช้คู่กับเวทีที่มีความยาว 20 เมตร โดยฉากจะมีความยาวเท่ากับเวที และมีความสูง 6 เมตร รูปภาพของฉากติดถาวรมีเพียงภาพเดียว คือ ภาพทะเล ซึ่งจะใช้เฉพาะตอนจองถนนและตอนกุ่มภรรยาทอน้ำเท่านั้น การตั้งฉากติดถาวรทำได้โดยขึงแผ่นผ้าไว้กับโครงไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้า ที่ตั้งอยู่บนเวที แล้วตอกตะปูให้ผ้าติดกับกรอบไม้เพื่อความแน่นหนา

สำหรับวิธีการวาดฉากลงบนผืนผ้า เริ่มด้วยการขึงผ้าให้ตึง จากนั้นร่างภาพที่ต้องการลงไป ซึ่งส่วนใหญ่เป็นภาพที่นายเชื้อม สุวรรณเพชร วาดขึ้นจากจินตนาการ ตามที่ได้บรรยายไว้ในเนื้อเรื่องผสมผสานกับวิชาการช่างวาดเขียนที่เรียนมา เมื่อวาดโครงร่างเสร็จแล้ว ก็ถึงขั้นตอนที่ต้องลงสี โดยสีที่เลือกใช้ในงานนี้ คือ สีฝุ่นที่ใช้ในงานผสมปูน เพราะมีราคาถูก และหาซื้อได้ง่ายตามร้านค้าวัสดุก่อสร้างทั่วไป

ภาพที่ 66 ฉากที่ไม่สามารถเปลี่ยนได้

ที่มานารถ วรวงศ์

2. ฉากบนเวทีพื้นสนาม

สำหรับการแสดงในฉากที่ต้องใช้พื้นที่ขนาดใหญ่ เช่น ฉากที่มีตัวละครเป็นจำนวนมาก อย่าง ตอนยกรบ พื้นที่ในการแสดงก็จะเปลี่ยนมาใช้สนามหญ้ากลางแจ้ง ซึ่งมีบริเวณที่กว้างกว่า ดังนั้นการสร้างฉากบนพื้นสนามจึงต้องมีกระบวนการสร้าง ที่แตกต่างจากการสร้างฉากบนเวที โดยการสร้างฉากในลักษณะนี้จะสร้างขึ้นตามเนื้อเรื่องที่แสดง และเน้นฉากธรรมชาติที่มีอยู่แล้ว เช่น ต้นไม้ และมีการสร้างฉากที่เปลี่ยนแปลงของจริง เช่น การสร้างโพรงถ้ำ เป็นต้น

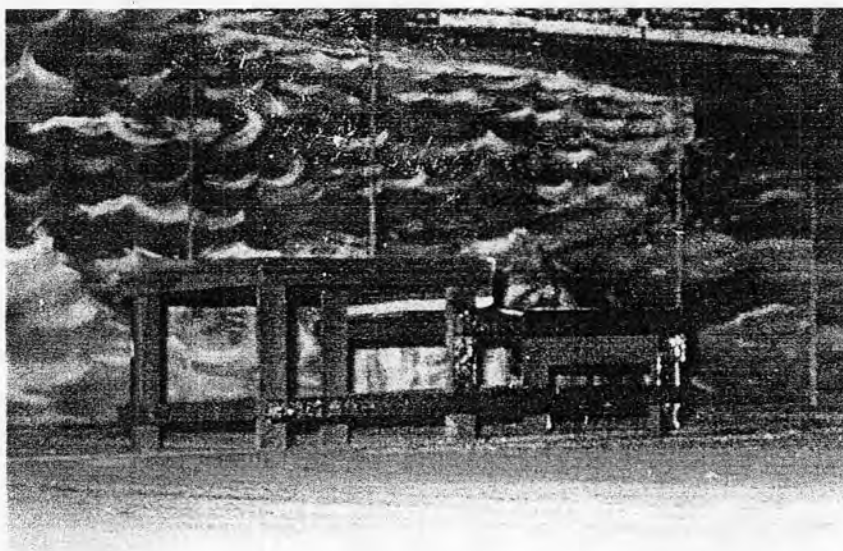

ภาพที่ 67 ฉากบนเวทีพื้นสนาม
ที่มา:ฉวีวรรณ เมฆกัลจาย

3.13 อุปกรณ์ประกอบการแสดง

สำหรับอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการแสดงโขนชูจันทร์ มีรายละเอียดแตกต่างกัน ตามเนื้อเรื่องที่ใช้แสดง แต่มีอุปกรณ์บางส่วนที่ต้องใช้อยู่เสมอ คือ เตียงทอง และศาสตราวุธต่างๆ ของตัวละคร เช่น ศร พระขรรค์ ดรี และกระบอง เป็นต้น ส่วนอุปกรณ์ชนิดอื่น ซึ่งได้แก่ แพรผ้า ผ้าสไบ แหวน ราชรถ จะปรากฏในเหตุการณ์บางฉากบางตอนเท่านั้น

สำหรับการจัดทำอุปกรณ์ประกอบการแสดง จัดอยู่ในความรับผิดชอบของฝ่ายฉาก ซึ่งจะเป็นผู้จัดหาและประดิษฐ์อุปกรณ์ต่างๆ ขึ้น โดยยึดตามรูปแบบที่ได้ศึกษาจากรูปภาพในหนังสือและจากการสังเกตของจริง จากนั้นจึงสร้างเลียนแบบให้เหมือนจริงมากที่สุด ดังนี้

ภาพที่ 68 เตียงทอง
ที่มา:นารถ วรวงศ์

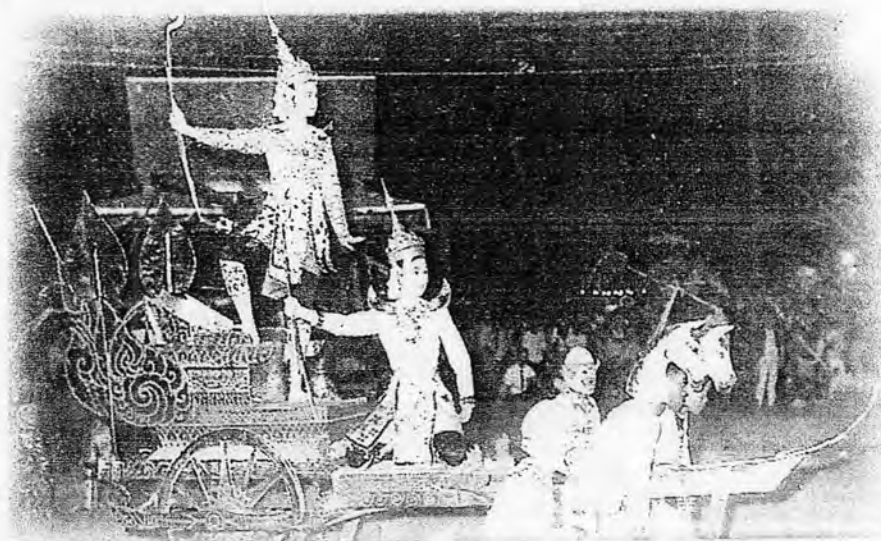
1. เติงทอง เป็นอุปกรณ์ประกอบการแสดง ใช้สมมุติแทนราชบัลลังก์หรือแท่นประทับต่างๆ โดยจะตั้งที่กึ่งกลางเวทีก่อนไปทางด้านหลังสามารถเคลื่อนย้ายตำแหน่งได้ ลักษณะของเติงทองจะสร้างขึ้นโดยใช้เก้าอี้ไม้มาประดับด้วยกระดาษทองเพื่อให้สวยงาม มีระดับความสูง 2 ชั้น คือ ผั่งสูงและผั่งต่ำ โดยผั่งสูงเป็นที่ประทับของพระราม ส่วนผั่งที่ต่ำกว่าจะเป็นที่ประทับของพระลักษมณ์

ภาพที่ 69 แสดงลักษณะการนั่งเติงทองของตัวละคร

ที่มา:ฉวีวรรณ เมฆกัลยา

2. ราชรถ เป็นยานพาหนะที่ใช้สำหรับการยกทัพ สร้างขึ้นโดยเลียนจากภาพราชรถในixonของกรมศิลปากร และสมุดลายเส้นลายไทย ตัวราชรถเป็นไม้ประดับลวดลายด้วยไม้ฉลุตลอดจากนั้นตกแต่งด้วยสีทองและกระดาษทอง

ภาพที่ 70 ราชรถ

ที่มา:โรงเรียนชูพันธ์

3. อาวุธ เป็นอุปกรณ์ประกอบการแสดง โดยมีรูปทรงและลักษณะแตกต่างกันออกไป อาวุธมี 4 ชนิด ได้แก่ ศร พระขรรค์ ครี และกระบอง ซึ่งสังเกตได้ว่าการแสดงในแต่ละปีที่มีระยะเวลาครั้งละ 5-7 วัน ผู้แสดงจะต้องเป็นผู้เก็บรักษาอาวุธของตนเองตลอดเวลาที่แสดง ต่อเมื่อการแสดงสิ้นสุดลงในแต่ละปีจึงนำอาวุธมาคืนเพื่อเก็บรวมกันไว้ที่โรงเรียนชุมชนเพื่อเตรียมแสดงในปีต่อไป

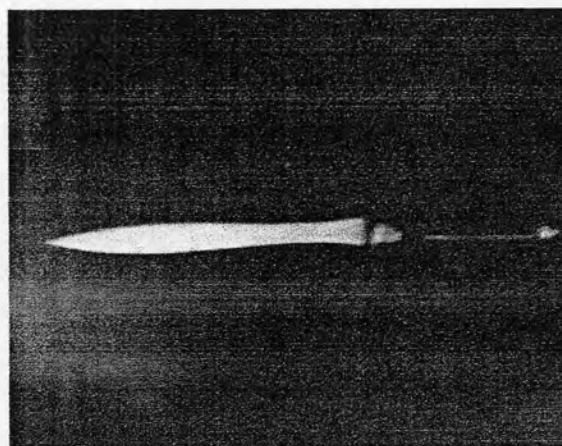
3.1 ศร เป็นอาวุธสำหรับพระราม ทศกัณฐ์ อินทรชิตหรือยักษ์ที่มียศสูงบางคน ลักษณะของศรทำจากไม้ไผ่ยาวประมาณ เมตรครึ่งตัดให้โค้งงอ ส่วนหัวศรทำจากกระด้างแข็งวาดลายโค้งงอ แบบลายไทยจากนั้นทาสีทองบริเวณส่วนหัวและปลายของศร ตรงกลางจะทาสีสีแดง

ภาพที่ 71 ศร

ที่มา:ฉวีวรรณ เมฆกัลยา

3.2 พระขรรค์ เป็นอาวุธของพระลักษมณ์ลักษณะเป็นอาวุธปลายแหลมมีคมทั้งสองด้าน ทำจากไม้โดยกลึงและตัดแต่งเป็นรูปพระขรรค์ จากนั้นทาสีเงินที่บริเวณคม ส่วนด้ามจะทาสีดำ

ภาพที่ 72 พระขรรค์

ที่มา:ฉวีวรรณ เมฆกัลยา

3.3 ศรี เป็นอาวุธประจำกายของหนุมานลักษณะเป็นอาวุธสั้นมีปลายแหลมเป็นสามง่าม ทำจากไม้อัดกลุญแล้วทาสีเงิน ส่วนด้ามจับจะทาด้วยสีดำ

ภาพที่ 73 ศรี
ที่มา:ฉวีวรรณ เมฆกัลจาย

3.4 กระบอง เป็นอาวุธประจำกายของเสนายักษ์และพลยักษ์ ลักษณะเป็นท่อนกลมยาวประมาณ 15 นิ้ว ประดับด้วยกระดาดสีเงิน ด้ามจับทาด้วยสีดำ

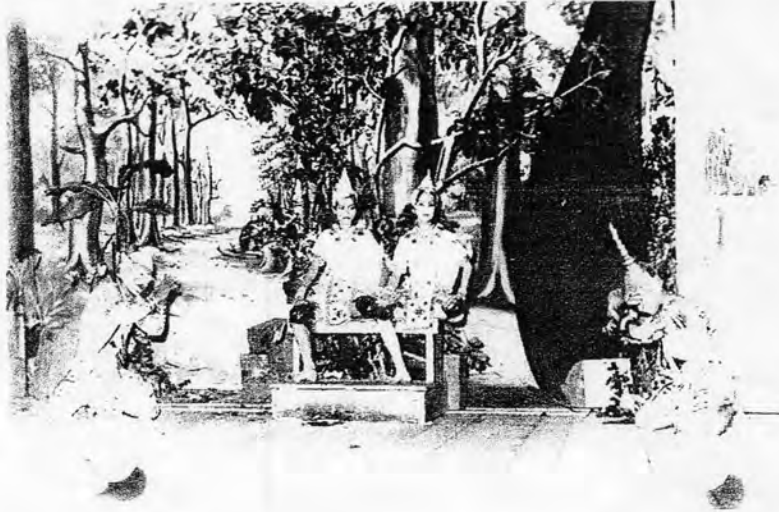

ภาพที่ 74 กระบอง
ที่มา:นารท วรวงศ์

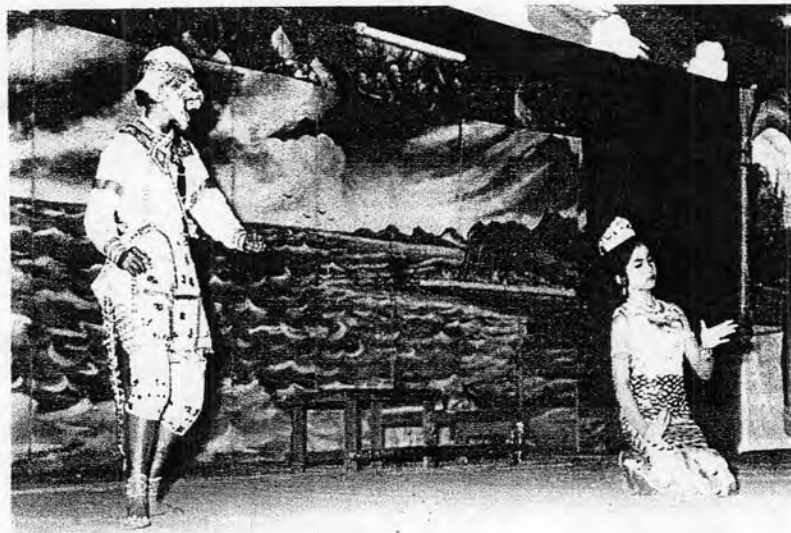
3.14 แสง เสียง

โขนชุมชนทำการแสดงในตอนกลางคืน ซึ่งใช้ตั้งเวทีบริเวณกลางแจ้ง โดยมีทั้งเวทียกพื้นและเวทีสนาม ที่มีพื้นที่กว้างขวาง จึงมีการติดตั้งแสงและเสียง เพื่อให้การแสดงมีความสมบูรณ์มาก

ยิ่งขึ้น โดยการจัดแสงจะแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ บนเวทีและสนามหญ้า ซึ่งบนเวทีจะวางจัดตำแหน่งไฟเรียงเป็นแถวบริเวณขอบด้านหน้าเวที โดยแต่ละดวงจะตั้งเว้นระยะห่างเท่ากันประมาณ 1 เมตรครึ่ง ส่วนด้านบนจะติดไฟนีออนยาวบนกรอบฉาก ถึงกลางเวทีอีก 2 หลอด เพื่อให้ผู้ชมเห็นฉากได้ชัดเจนขึ้น

ภาพที่ 75 การจัดวางไฟบริเวณขอบเวที
ที่มา: นารท วรวงศ์

ภาพที่ 76 การจัดวางไฟบริเวณขอบฉากด้านบน
ที่มา: นารท วรวงศ์

ส่วนการจัดแสงที่สนามหญ้าจะใช้ความสว่างจากไฟราวที่คิดระดับในงาน รวมทั้งตั้งเสาไม้ติคแผงไฟเพื่อเสริมให้เกิดความสว่างมากยิ่งขึ้น โดยเสาไฟจะตั้งไว้บริเวณด้านข้างของเวทีสนามหญ้าทั้ง 2 ด้าน

สำหรับระบบเสียงที่ใช้ในการพากย์ เกรจา ขับร้องและเสียงดนตรีจะใช้ไมโครโฟนแล้วส่งกระจายเสียงด้วยลำโพงปากแตร โดยลำโพงจะตั้งอยู่บนกรอบฉากด้านบน 4 เครื่องและบริเวณด้านล่างเวทีอีก 2 เครื่อง

ภาพที่ 77 การจัดวางลำโพงปากแตรบริเวณกรอบฉากด้านบน
สังเกตได้ว่า ลำโพงปากแตรตั้งอยู่กรอบฉากบริเวณเหนือปากทางเข้าออก
ที่มา : ฉวีวรรณ เมฆกัลยา

3.15 พิธีกรรม ข้อห้ามปฏิบัติและข้อควรปฏิบัติในการแสดงโขนชุนันท์

พิธีกรรมและความเชื่อในการแสดงโขนชุนันท์ เป็นข้อปฏิบัติที่เคยมีมาตั้งแต่อดีต โดยเป็นข้อปฏิบัติในคณะละครรำและโขนของเจ้าเมืองชุนันท์ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายนาฏศิลป์ และฝ่ายดุริยางค์ ดังนี้

1. พิธีกรรมและความเชื่อทางฝ่ายนาฏศิลป์

พิธีกรรมและความเชื่อทางฝ่ายนาฏศิลป์ เป็นข้อปฏิบัติที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากคุณยายทองนาค กองทอง ซึ่งเป็นนางละครเก่าในสมัยเจ้าเมืองชุนันท์ โดยมีหลักในการปฏิบัติ ทั้งทางด้านพิธีกรรมและความเชื่อ ดังนี้

1.1 พิธีกรรม

พิธีกรรมที่สำคัญของฝ่ายนาฏศิลป์ ในการแสดงโขนชุนันท์ คือ 1. พิธีไหว้ครูและครอบครู และ 2. พิธีบูชาศาลหลักเมือง โดยแต่ละพิธีมีรายละเอียด ดังนี้

1.1.1 พิธีไหว้ครูและครอบครู

ถือเป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ แสดงถึง ความเคารพและศรัทธาต่อครูอาจารย์ทางด้านศิลปะที่มีทั้งที่เป็นเทพเจ้าและมนุษย์ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดสิริมงคลแก่คณะทำงานและผู้แสดง โขนขุขันธุ์ทุกคน พิธีไหว้ครูและครอบครูจะจัดขึ้น เมื่อมีการฝึกซ้อมการแสดงจนเกิดความสมบูรณ์เรียบร้อยแล้ว โดยส่วนใหญ่จะจัดขึ้นในช่วงเวลาก่อนที่จะทำการแสดงจริง 2 วัน ซึ่งในการจัดพิธีไหว้ครูและครอบครูของโขนขุขันธุ์ สามารถแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ 1. ขั้นตอนในการเตรียมงาน และ 2. ขั้นตอนในการประกอบพิธี โดยในแต่ละขั้นตอนมีรายละเอียด ดังนี้

1. ขั้นตอนในการเตรียมงาน ได้แก่ 1. การจัดสถานที่ประกอบพิธี 2. การจัดตั้งศิระะโขน และเครื่องสังเวดต่างๆ

1.1. การจัดสถานที่ประกอบพิธี

สำหรับสถานที่ที่จะใช้ในการประกอบพิธีไหว้ครูและครอบครู จะใช้หอประชุมของอำเภอ ซึ่งมีลักษณะเป็นห้องโถงกว้าง และมีเวทียกพื้นสูง โดยในช่วงเช้าภาคสงฆ์ จะจัดวางโต๊ะหมู่บูชาพระ ไว้ด้านขวาของเวที ต่อจากนั้นจะปูอาสนะสงฆ์วางเรียงเป็นแถวยาว สำหรับภาคไหว้ครูและครอบครู จะตั้งแท่นไม้ยาวเรียง 3 ชั้นลักษณะคล้ายบันได 3 ชั้น แล้วปูผ้าทับ โดยในส่วนที่จะวางหัวโขนจะปูผ้าขาวและในส่วนผ้าที่ขึงต่ำลงมาปูด้วยผ้าลายไทยพื้นขาว

1.2. การจัดตั้งศิระะโขนและเครื่องสังเวดต่างๆ

สำหรับการจัดตั้งศิระะโขน อาวุธ อุปกรณ์การแสดงและเครื่องสังเวดต่างๆ ในพิธีไหว้ครู โขนขุขันธุ์ จะวางตามรูปแบบผังดังนี้

แผนผังที่ 3 การจัดวางศิระะโขน อาวุธ อุปกรณ์การแสดงและเครื่องสังเวดของ โขนขุขันธุ์

ศิระะฝ่ายพระ	ศิระะฝ่ายยักษ์(ตัวเอก)
--------------	------------------------

ศิระะลิงและอาวุธอุปกรณ์	เครื่องแต่งกาย	ศิระะยักษ์และอาวุธอุปกรณ์
-------------------------	----------------	---------------------------

เครื่องสังเวดบุชาครู

ผู้แสดงเข้านั่งเรียงเป็นแถวหน้ากระดาน พนมมือสำรวมกิริยา คนตรีเป่าพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ ผู้เฒ่ากล่าววาทะครู ถวายเครื่องสังเวท จากนั้นผู้แสดงที่เป็นตัวเอกจะเข้ามาครอบครูก่อนแล้ว เรียงลำดับไปสู่ตัวละครต่าศักดิ์ตามลำดับ โดยใครแสดงตัวไหนก็ครอบศิระะโชนั้น เช่น ผู้แสดงเป็นพระรามและพระลักษมณ์จะครอบชฎา ผู้แสดงเป็นทศกัณฐ์ ครอบศิระะทศกัณฐ์ ผู้แสดงเป็นหนุมาน ครอบศิระะหนุมาน หลังจากครอบเสร็จแล้วก็จะมีเจิมหน้าผาก พรมน้ำมันค์ และสำหรับตัวเอกก็ต้องกินน้ำมะพร้าว กล้วยและไข่ต้ม เมื่อครอบครุเสร็จแล้วผู้แสดงก็จะร่วมกันแสดง โชนตอนสั้นเพื่อเป็นการถวายครุ ก็เป็นอันเสร็จพิธีภาคไหว้ครุและครอบครุ

ภาพที่ 79 การประกอบพิธีไหว้ครุและครอบครุ

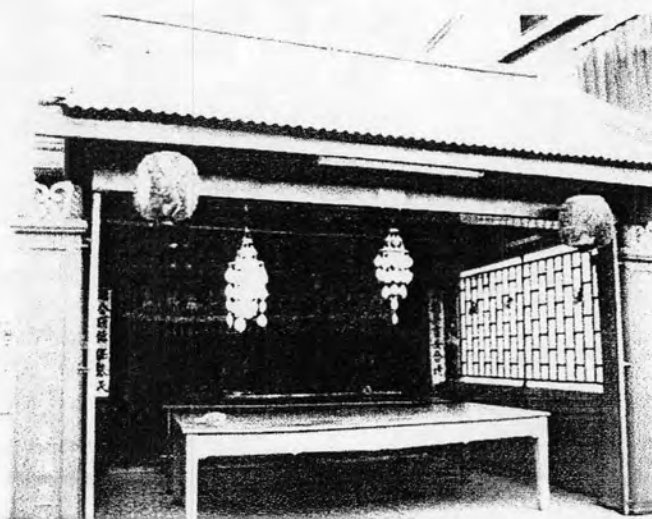
ที่มา : นารถ วรวงศ์

จากภาพ ผู้ประกอบพิธี คือคุณบรรพต ไม่ทราบนามสกุล

1.1.2 พิธีบูชาศาลหลักเมือง

ศาลหลักเมือง หรือ อารักษ์กลางมิ่ง ถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวอำเภอชุมพูนธ์ให้ความเคารพนับถือ เนื่องจากมีความเชื่อว่าในศาลหลักเมืองมีเทวดาอารักษ์คอยรักษามือง และคอยดูแลป้องกันอันตรายและบันดาลความมั่งมีศรีสุขให้แก่คน ดังนั้นจึงมีพิธีการบูชาศาลหลักเมืองเกิดขึ้น ซึ่งเคยปรากฏในสมัยพระยาชุมพนธ์ภักดีศรีนครลำดวน (ปัญญา ชุมพูนธ์) เจ้าเมืองคนที่ 9 โดยได้นำ คณะละครของตนมาแสดงบูชาศาลหลักเมือง ซึ่งจัดพิธีขึ้นในวันตรุษสงกรานต์ ที่ถือว่าเป็นวันปีใหม่ของไทย ซึ่งจากความเชื่อนี้จึงน่าจะทำให้ คณะโชนชุมพูนธ์จัดพิธีบูชาศาลหลักเมืองขึ้น

พิธีบูชาศาลหลักเมือง จะจัดขึ้นในวันเดียวกับการจัดพิธีไหว้ครุและครอบครุ โดยหลังจากที่เสร็จพิธีในช่วงเช้าแล้ว นักแสดงจะต้องไปเตรียมตัวแต่งกายแต่งหน้าให้เรียบร้อย จากนั้นจึงเดินทางไปรำถวายที่ศาลหลักเมือง ซึ่งจะเป็นการแสดงโชนในตอนสั้นๆ เช่น หนุมานจับนางสุพรรณมัจฉา และหลังจากที่ได้บูชาศาลหลักเมืองเรียบร้อยแล้ว คณะแสดงจึงจะสามารถมาทำการแสดงซ้อมใหญ่ได้

ภาพที่ 80 ศาลหลักเมืองในปัจจุบัน
ที่มา : บันทึกภาพวันที่ 21 ตุลาคม 2549 ศาลหลักเมืองอำเภออุซันธุ์

ภาพที่ 81 การแสดงโขนอุซันธุ์ศาลหลักเมือง ตอน หนุมานจับนางสุพรรณมัจฉา
ที่มา : นารด วรวงศ์
จากภาพ นางนิตยวัลย์ เทพแสง แสดงเป็นนางสุพรรณมัจฉา

1.2 ข้อห้ามปฏิบัติและข้อควรปฏิบัติในการแสดงโขนชุนันท์

จากความเคารพ ศรัทธาต่อครูอาจารย์และอำนาจเหนือธรรมชาติ จึงทำให้เกิดความเชื่อเกี่ยวกับข้อห้ามปฏิบัติและข้อควรปฏิบัติของโขนชุนันท์ ซึ่งถือเป็นกฎเกณฑ์ที่ต้องปฏิบัติตาม เพื่อสร้างความเป็นสิริมงคลและความมีระเบียบเรียบร้อยในหมู่คณะ โดยข้อห้ามปฏิบัติและข้อควรปฏิบัติในการแสดงโขนชุนันท์ มีดังนี้

1. ข้อห้ามปฏิบัติ

ข้อห้ามปฏิบัติ เป็นความเชื่อที่ต้องปฏิบัติตาม ไม่เช่นนั้นอาจจะโดนครุ (ซึ่งในที่นี้หมายถึงครุที่เป็นเทพเจ้า) ลงโทษ ซึ่งจะทำให้เกิดอันตรายขึ้นแก่ตนเอง โดยข้อห้ามนี้ มีทั้งหมด 7 ข้อ คือ

1.1 ห้ามข้ามหัวโขน โขนหัวโขนหรือนำหัวโขนมาเล่น

เนื่องจากมีความเชื่อว่า หัวโขน มีเทพเจ้าสิงสถิตอยู่ ดังนั้นการข้ามหัวโขน โขนหัวโขน หรือนำหัวโขนมาเล่น จึงเป็นการแสดงกิริยาไม่เคารพต่อครูและเทพเจ้าที่สิงสถิตย์อยู่ในหัวโขน ซึ่งอาจทำให้ครูอาจารย์ลงโทษจนเป็นอันตรายได้ นอกจากนี้ยังถือว่า หัวโขน เป็นอุปกรณ์การแสดงที่ต้องสวมใส่บนศีรษะ อันเป็นจุดสูงสุดของร่างกาย ถือว่าเป็นของสูงไม่ควรเดินข้าม

1.2 ห้ามใช้ไม้ เชือกหรือนิ้ว แห่เข้าไปในตาของหัวโขน

ข้อห้าม ข้อนี้ ก็เกิดจากความเชื่อที่ว่า หัวโขน มีครุหรือเทพเจ้าสิงสถิตอยู่ ดังนั้นการใช้ไม้หรือวัสดุอื่นๆ แห่เข้าไปในตาของหัวโขน จึงเปรียบเสมือนแห่ตาครุ ซึ่งถือว่าเป็นการกระทำที่ล่วงเกินครุและเทพเจ้า

สำหรับข้อห้ามในข้อนี้ เคยมีผู้ฝ่าฝืน โดยใช้เชือกร้อยเข้าไปในตาของหัวโขนแล้วผูกเป็นพวงติดกัน หลังจากนั้นผู้ที่ทำก็เกิดอาการเจ็บตาอย่างรุนแรง จนต้องมีการทำพิธีรำถวายเพื่อขอขมา จึงหายเป็นปกติ

1.3 ห้ามนำอาวุธที่ใช้แสดงมาตีเล่นกัน

นอกจากหัวโขนแล้ว อาวุธก็เป็นอุปกรณ์ในการแสดงที่สำคัญ และถือว่ามีครุและเทพเจ้าสถิตอยู่เช่นกันเพราะได้ผ่านพิธีไหว้ครุมาแล้ว ดังนั้นการนำอาวุธมาตีเล่น จึงถือเป็นการไม่เคารพครุ นอกจากนี้การที่นำอาวุธมาตีเล่นอาจจะทำให้อาวุธที่ใช้แสดงเกิดความเสียหายชำรุดรวมทั้งอาวุธบางชนิดก็มีปลายแหลมเมื่อนำมาเล่นก็อาจจะพลาดพลั้งและทำให้บาดเจ็บได้

1.4 ห้ามพูดจาดูหมิ่น กล่าวคำหยาบคาย ขณะที่ทำการซ้อมและทำการแสดง

การแสดงโขน ถือเป็นนาฏกรรมที่มีความยิ่งใหญ่และสวยงาม ทั้งยังมีพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ มีครูอาจารย์และเทพเจ้าเป็นที่เคารพกราบไหว้ ดังนั้นเมื่อจะซ้อมหรือทำการแสดงจึงควรตั้งใจ ไม่พูดจาดูหมิ่น หรือกล่าวคำหยาบคาย ซึ่งเป็นการแสดงกิริยาที่ไม่เคารพครุ นอกจากนี้ยังเป็นการทำให้ตนเองและผู้อื่นเสียสมาธิในการแสดง และทำให้การแสดงเกิดความผิดพลาดในที่สุด

1.5 ห้ามลอคราวผ้า

เนื่องจากผู้แสดงโขนทุกคน ล้วนแต่ผ่านพิธีไหว้ครูและครอบครุมาแล้ว ซึ่งหมายถึงมีครู และความศรัทธาคลออยู่ที่ศีรษะ ดังนั้นการลอคราวผ้าที่ถือว่าเป็นของค่าจะทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์หายไป นอกจากนี้ยังมีความเชื่อกันว่า ผู้แสดงทุกคนจะได้รับการเป่ามนต์ลงคาถาหาเสน่ห์ และเจิมแป้ง หน้าที่ทอง เพื่อให้ผู้ชมเกิดความรักความชอบในขณะที่ทำการแสดง แต่เมื่อลอคราวผ้า มนต์เสน่ห์ที่ได้รับก็จะเสื่อมไป

1.6 ห้ามกินของเหลือเดน

ความเชื่อในข้อนี้เกี่ยวข้องกับความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์มนต์ดำ โดยเชื่อกันว่า มีการทำคุณไสยใส่ลงในอาหาร ซึ่งหากรับประทานอาหารนั้นเข้าไป ก็จะมีอันตรายจนถึงแก่ชีวิต ดังนั้นผู้แสดงโขนบุษันท์ทุกคน จึงถูกห้ามไม่ให้กินของเหลือเดนจากใคร แต่หากมองอีกแง่มุมหนึ่งก็อาจจะเป็นไปได้ว่า การที่ห้ามไม่ให้กินของเหลือเดนจากใคร เพราะของนั้นอาจบูดเน่าหรือเสียแล้ว หากรับประทานเข้าไปอาจทำให้ท้องเสียได้

1.7 ห้ามดื่มน้ำ ในขณะที่จะทำการแสดง

การที่ห้ามดื่มน้ำเนื่องจาก การแสดงโขน ต้องใช้กำลังกายในการรำรำ หากดื่มน้ำขณะที่ จะออกแสดงก็จะทำให้ผู้แสดงมีอาการจุกได้ นอกจากนี้เครื่องแต่งกายของโขนมีการสวมใส่ที่ ยุ่งยาก หากดื่มน้ำเข้าไปเป็นจำนวนมากก็อาจทำให้ปวดปัสสาวะ ซึ่งส่งผลให้ต้องแกะเครื่องแต่ง กายและต้องแต่งให้ใหม่อีกครั้ง

2. ข้อควรปฏิบัติ

ข้อควรปฏิบัติ เป็นความเชื่อที่หากปฏิบัติตามก็จะได้รับสิริมงคล การแสดงประสบความสำเร็จ ปราศอุปสรรคใดๆ ซึ่งจารีตที่เป็นข้อควรปฏิบัติ มี 3 ข้อ ดังนี้

2.1 เก็บหัวโขนไว้บนที่สูง

การที่ต้องเก็บหัวโขนไว้บนที่สูง เพราะมีความเชื่อว่ามีครูและเทพเจ้าสิงสถิตอยู่ในหัวโขน ซึ่งต้องให้ความเคารพกราบไหว้ ดังนั้นจึงควรวางไว้ในที่สูง นอกจากนี้การเก็บหัวโขนไว้ในที่สูง ยังเป็นการป้องกันไม่ให้ใครพลาดปลั่งไปเตะ สะดุด หรือวางของอื่นทับ ซึ่งจะทำให้หัวโขนชำรุดเสียหาย

2.2 ให้อภัยมือไหว้ก่อนที่จะหยิบหัวโขนมาสวมใส่

การยกมือไหว้ถือเป็นการทำความเคารพต่อครูและเทพเจ้าที่สิงสถิตอยู่ในหัวโขน ซึ่งเป็นการขออนุญาตก่อนที่จะทำการสวมใส่ อีกทั้งยังเป็นการตั้งสมาธิเพื่อระลึกถึงครูและเทพเจ้าที่ ประสิทธิ์ประสาททำรำให้ เมื่อถึงเวลาแสดงจะได้มีความจำแม่นยำ สามารถรำรำได้อย่างสวยงาม ถูกต้องเป็นที่ประทับใจแก่ผู้ชม

2.3 เมื่อปีพาทย์เริ่มบรรเลงเพลงโหมโรงต้องยกมือไหว้

เมื่อจะเริ่มทำการแสดง ปีพาทย์ก็จะบรรเลงเพลงโหมโรงเพื่อเป็นการบูชาครู บูชาเทพเจ้า และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย รวมทั้งเป็นการประกาศให้รู้ว่าจะมีการแสดงโขนแล้ว ซึ่งการที่ผู้แสดงต้องยกมือไหว้ตอนนี้ ก็เพราะเป็นการแสดงความเคารพต่อครู เทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายเช่นกัน โดยเป็นการขอพรเพื่อให้การแสดงสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ปราศจากอุปสรรคอันตรายใดๆ

2. พิธีกรรมและความเชื่อทางฝ่ายดุริยางค์

2.1 พิธีกรรม

พิธีกรรมที่สำคัญของฝ่ายดุริยางค์ ในการแสดงโขนชั้นนี้ ก็คือ พิธีไหว้ครู ซึ่งถือว่าเป็นการแสดงถึงความเคารพและศรัทธาต่อครูอาจารย์ทางด้านศิลปะที่มีทั้งที่เป็นเทพเจ้าและมนุษย์ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดสิริมงคลแก่คณะทำงานและนักดนตรีโขนชั้นนี้ทุกคน พิธีไหว้ครูของดุริยางค์มีเพียงพิธีไหว้ครูที่เรียบง่ายและไม่มีการครอบครู โดยการทำพิธีจะจัดขึ้น พร้อมกับพิธีไหว้ครูและครอบครูของนาฏยศิลป์

สถานที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีไหว้ครูดุริยางค์ จะเป็นพื้นเรียบ กว้างพอเหมาะ ปูด้วยเสื่อ จากนั้นนำเครื่องดนตรีมาวางเรียงกัน โดยเริ่มจากตำแหน่งของกลองทัด ฉิ่งวงใหญ่ และวงตะโพนบนผ้าขาวในวงฉิ่ง ต่อด้วยปี่ในและระนาด

สำหรับของที่ต้องจัดเตรียมเพื่อใช้ในพิธีไหว้ครูดุริยางค์ จะมีเพียงไม่กี่ชิ้น ได้แก่ ถาดกลม และถ้วยอย่างละ 1 ใบ ผ้าขาว 1 ผืน เงินค่ากำนัล 12 บาท กรวยใบตองขนาดเล็ก 5 อัน ดอกไม้ รูป 5 ดอก เทียน 2 เล่ม ข้าวสาร 1 ถัง 1 ถ้วย และเหล้า 1 ขวด จากนั้นจึงนำมาจัดวางเป็นสำรับเดียวกัน

ขั้นตอนในการประกอบพิธี เริ่มด้วยนักดนตรีทั้งหมดนั่งคุกเข่าพนมมือ จากนั้นหัวหน้าวง หรือ ผู้อาวุโสในวงปีพาทย์ จุดธูปเทียน รินเหล้าใส่แก้ว กล่าวคำบูชาครู แล้วจึงนำกรวยใบตองที่ใส่ดอกไม้ทั้ง 5 อันไปเสียบไว้ที่ตะโพน จากนั้นนักดนตรีเข้าประจำเครื่องดนตรีบรรเลงเพลงสาธุการ ถวายครู เป็นอันเสร็จสิ้นพิธี

2.2 ข้อห้ามปฏิบัติและข้อควรปฏิบัติ

จากการปลุกฝังในกลุ่มของนักดนตรี ให้มีความเคารพศรัทธาต่อครูและเทพเจ้า จึงทำให้เกิดความเชื่อเกี่ยวกับข้อห้ามปฏิบัติและข้อควรปฏิบัติ ซึ่งถือเป็นกฎเกณฑ์ที่นักดนตรีทุกคนต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ดังนี้

2.2.1 ข้อห้ามปฏิบัติ

ข้อห้ามปฏิบัติ เป็นความเชื่อที่นักดนตรีไม่ควรละเลย และต้องถือปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ซึ่งข้อห้ามนี้มีเพียงข้อเดียว คือ ห้ามเดินข้ามฉิ่งวงใหญ่ เนื่องจากฉิ่งวงใหญ่เป็นเครื่องดนตรีที่

เป็นหลักเป็นประธานในวงปี่พาทย์ และมีความเชื่อว่ามีครูและเทพเจ้าสิงสถิตอยู่ นักดนตรีจึงต้องให้ความเคารพบูชา ดังนั้นการเดินข้ามม้องวงใหญ่ จึงเปรียบเสมือนเป็นข้ามศีรษะครู ถือเป็นการแสดงกิริยาคุณหมั่นและเป็นลาง์เกินครู ซึ่งเป็นความผิดร้ายแรง ส่งผลให้ผู้ที่เดินข้ามหรือผู้ที่เป็นเจ้าของม้องวงนั้น ได้รับความอันตรายจนอาจถึงแก่ชีวิต

2.2.2 ข้อควรปฏิบัติ

ข้อควรปฏิบัติ เป็นหลักในการปฏิบัติของนักดนตรี โดยมีความเชื่อว่าจะปฏิบัติตามแล้ว จะส่งผลดีให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง ซึ่งข้อควรปฏิบัตินี้มีข้อเดียว คือ ต้องทำความเคารพเครื่องดนตรีทุกครั้งทั้งก่อนที่จะเล่นและหลังจากเล่นเสร็จแล้ว เนื่องจากมีความเชื่อว่ามีครูและเทพเจ้าสิงสถิตอยู่ในเครื่องดนตรี ดังนั้นการยกมือไหว้จึงเป็นการความเคารพครูและเทพเจ้า และขออนุญาตเพื่อที่จะเล่นดนตรี อีกทั้งยังเป็นการตั้งสมาธิระลึกถึงครูที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ ซึ่งจะทำให้มีความจำแม่นยำและบรรเลงเพลงได้อย่างไพเราะ

สรุป

องค์ประกอบในการจัดแสดง โขนชุขันธ์ ประกอบด้วยเรื่องที่แสดง ซึ่งได้แก่เรื่องรามเกียรติ์ โดยนายศิริ ศิลาวรรณ ได้นำบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มาดัดแปลงให้เข้ากับท้องถิ่น โดยเลือกมาทั้งหมด 11 ตอน ได้แก่ ตอนกำเนิดหนุมาน ตอนพาลีรบทพทรี ตอนพระรามตามกวาง ตอนถวายพล ตอนหนุมานส่งสารและเผาลังกา ตอนนางลอย ตอนจองถนน ตอนศึกโมจรพณ์ ตอนสุครีพตอนดั้นรัง ตอนลับหอกโมกษศักดิ์ ตอนกุมภกรรณ ทดน้ำ และตอนยกรบ บทประพันธ์ เป็นกลอนบทละคร ซึ่งบางบทก็ไม่มีสัมผัสระหว่างบท

ดนตรีประกอบการแสดงเป็นวงดนตรีปี่พาทย์อีสานใต้ ประกอบด้วยเครื่องดนตรี 5 ชิ้น คือ ระนาดเอก ม้องวงใหญ่ ตะโพน กลองทัด ปี่ในและฉิ่ง นักดนตรี เป็นครูประจำบาลในอำเภอ ชุขันธ์และเป็นนักดนตรีอาชีพจากบ้านหัวเสือ ภูมิศาลาและบ้านประปุ่น

การพากย์ เจรจา มีลักษณะคล้ายกัน คือ เป็นการกล่าวถ้อยคำด้วยเสียงสูง ต่ำ มีจังหวะทำนอง แต่การพากย์ในที่นี้จะรับทำด้วยคำว่า เพี้ย ส่วนทำเการเจะรจาจะเป็นการเรียกเพลงให้บรรเลง สำหรับผู้พากย์ เจะรจาในแต่ละตัวละครจะต้องมีบุคลิกเสียงที่ต่างกัน คือ เสียงตัวพระจะทุ้ม นุ่มนวล เสียงตัวนางจะอ่อนหวาน เสียงตัวยักษ์จะห้าวใหญ่ เสียงลิงจะอยู่ในระดับกลาง ส่วนเพลงร้องจะเป็นเพลงประกอบการแสดง โขน ละครที่มีอัตราจังหวะชั้นเดียว หรือ สองชั้น ส่วนใหญ่จะเป็นเพลงสำเนียงเขมร มอญ เพลงหน้าพาทย์ที่บรรเลงประกอบการแสดงมีเพียงหน้าพาทย์ธรรมดา หรือชั้นด้นเท่านั้น

เครื่องแต่งกาย จะตัดเย็บเองโดยศึกษาจากรูปภาพในหนังสือประเภทนาฏศิลป์ศึกษาและมีบางส่วนที่ประดิษฐ์ขึ้นตามจินตนาการ ซึ่งเครื่องแต่งกายของตัวละครทั้ง 4 ประเภท คือ พระ นาง ยักษ์และลิง จะแบ่งกลุ่มเป็น 2 กลุ่ม คือ ตัวเอกหรือตัวเด่น จะใช้เครื่องแต่งกายที่ตัดเย็บตรงตามแบบ

ในหนังสือ ส่วนกลุ่มตัวอรรวมทั้งตัวเบ็ดเตล็ดจะใช้เครื่องแต่งกายที่ตัดเย็บตามจินตนาการ ส่วนการแต่งหน้าจะแต่งเฉพาะตัวละครที่เปิดหน้า ได้แก่ พระรามพระลักษมณ์ และตัวนางทั้งหลาย ลักษณะการแต่งหน้าจะใช้สีอ่อน เช่น สีฟ้า เขียว ชมพู

ในส่วนการประดิษฐ์ท่ารำ จะประดิษฐ์ขึ้นโดยการศึกษาจากท่ารำแม่ท่าในเพลงแม่บทเล็กเป็นหลัก โดยมีการผสมผสานกับจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์และการเลียนแบบกิริยาท่าทางตามธรรมชาติ ส่วนกระบวนการรับ ได้นำท่ารำจากกระบี่กระบอง มาปรับใช้ให้เป็นท่าต่อสู้ โดยนำท่าทางจากการตีกระบี่ไม้ห้ำ มาใช้ตีโล่รุก-รับกลับไปมาสลับกัน และสำหรับท่าขึ้นลอย ซึ่งเป็น การต่อตัว ได้นำแนวคิดจากท่าขึ้นลอยของโขนกรมศิลปากร มาผนวกกับพื้นฐานวิชาพลศึกษา จึง เกิดเป็นท่าขึ้นลอยระหว่างยักษ์กับลิง ซึ่งเป็นการขึ้นลอยเพียงท่าเดียวในการแสดง โขนชุนันท์

สำหรับการคัดเลือกผู้แสดงจะแบ่งเป็น 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 จะพิจารณาจากคุณสมบัติพื้นฐาน ได้แก่ รูปร่าง หน้าตา และความพร้อมทางกายและใจ ซึ่งตัวพระจะต้องสูงโปร่ง แขนยาว ใบหน้าเรียวสวย ตัวนางจะแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ นางเอกจะต้องมีรูปร่างเล็ก ใบหน้าอ้มเอิบ ส่วนตัวนางตลกจะใช้ชายหรือหญิงที่มีบุคลิกกระโดดกระเดก ตัวยักษ์ จะต้องมียูปร่างสูงใหญ่ ร่างกายแข็งแรง ตัวลิง มีรูปร่างเล็ก สันทัด ปราดเปรียว ส่วนตัวเบ็ดเตล็ดไม่มีข้อกำหนดตายตัว เพียงแต่เลือกให้เหมาะสมกับบุคลิกตัวละครเท่านั้น ขั้นตอนที่ 2 จะให้ปฏิบัติท่ารำต่างๆ เช่น ท่าจับ ท่าตั้งวง จากนั้นก็จะให้ปฏิบัติท่ารำตามแบบเช่น ท่าสอดสร้อย เป็นต้น

การฝึกซ้อมการแสดงจะแบ่ง เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มพระ นาง และกลุ่มยักษ์ ลิง ตัวเบ็ดเตล็ด ซึ่งการฝึกกลุ่มพระ นาง จะเริ่มด้วยการตัดมือ จากนั้นให้ทำท่านาฏยศัพท์ต่างๆ ท่าที่ต้องใช้ในการแสดงและแม่บทเล็ก จากนั้นจึงจะได้ฝึกท่ารำตามบทโขน กลุ่มยักษ์ ลิงและเบ็ดเตล็ดจะให้เดินเสา จากนั้นลิงจะฝึกตีลังกตามด้วยท่านาฏยศัพท์และฝึกท่ารำตามบทโขน ส่วนยักษ์และตัวเบ็ดเตล็ดจะฝึกท่านาฏยศัพท์แล้วฝึกท่ารำตามบทโขน เมื่อตัวละครทุกกลุ่มมีความแม่นยำก็จะซ้อมรวมเข้าเรื่อง การซ้อมจะใช้ระยะเวลา 5 เดือน โดยจะซ้อมทุกวันตั้งแต่วันจันทร์ – วันอาทิตย์ สถานที่ซ้อม คือ หอประชุมอำเภอ สนามโรงเรียนและสนามหน้าที่ว่าการอำเภอ

สถานที่ในการแสดง มีทั้งบนเวทีและสนามหญ้าซึ่งจะใช้ในคอนแสดงที่ต่างกัน โดยพื้นเวทีจะใช้ในคอนทั่วไป แต่พื้นสนามหญ้าจะใช้ในคอนที่ต้องใช้ตัวละครมาก เช่น คอน ขกรบ สำหรับฉากที่ใช้ในการแสดงจะสร้างตามสถานที่แสดง คือ มีฉากบนเวที และฉากบนสนาม ซึ่งฉากบนเวทีจะแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ฉากที่เปลี่ยนได้ตามท้องเรื่อง โดยใช้วิธีชักรอก และฉากถาวรที่ไม่สามารถเปลี่ยนได้ ส่วนฉากบนพื้นสนามจะ ใช้ฉากตามธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ ขนาดต่างๆ และฉากที่เลียนแบบของจริง ได้แก่ โพรงถ้ำที่ใช้ในคอน พาลีรบพรพี

สำหรับหัวโขน จะประดิษฐ์ขึ้นเอง โดยศึกษาตามรูปภาพ แต่สำหรับตัวเอกจะซื้อมาจากกรุงเทพฯ ได้แก่ ขฎาพระราม พระลักษมณ์ หัวหนุมาน หัวสุครีพ หัวทศกัณฐ์ และหัวกุมภกรรณ

ส่วนอุปกรณ์ประกอบการแสดง ได้แก่ เตียงทอง ราชรถและอาวุธต่างๆ จะประดิษฐ์ขึ้นเอง และมีบางส่วนที่หาซื้อมาได้แก่ แหวน แพรผ้า เป็นต้น

โอกาสในการแสดงโขนชุนันท์ คือ งานกาชาดประจำปีและงานเฉลิมฉลองปีใหม่ที่ประจำจังหวัดศรีสะเกษ โดยได้ทำการแสดงติดต่อกันถึง 5 ปี นอกจากนี้ยังเคยจัดแสดงเพื่อเรียโรหาทุนสนับสนุน การจัดทำอุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดงโขนอีก 1 ครั้ง สำหรับสถานที่ที่ใช้ในการจัดการแสดง ได้แก่ สนามหญ้าหน้าศาลากลางจังหวัดศรีสะเกษ และลานกว้างของวัดกลาง

สำหรับพิธีกรรมในการแสดงโขนชุนันท์ จะมีทั้งฝ่ายนาฏศิลป์และฝ่ายดุริยางค์ พิธีที่สำคัญคือ พิธีไหว้ครู โดยฝ่ายนาฏศิลป์จะมีพิธีไหว้ครูและครอบครู ซึ่งจะต้องจัดเตรียมสถานที่ และเครื่องสังเวทต่างๆ ส่วนดนตรีจะมีพิธีไหว้ครูเพียงอย่างเดียว โดยพิธีไหว้ครูนี้จะจัดขึ้นหลังจากที่มีการฝึกซ้อมการแสดง จนเกิดความแม่นยำแล้ว ต่อจากนั้นจะเป็นพิธีบูชาศาลหลักเมือง ซึ่งจะต้องทำก่อนการแสดงซ้อมใหญ่

ความเชื่อในการแสดงโขนชุนันท์ เป็นความเชื่อที่คณะผู้แสดงต้องปฏิบัติตาม ซึ่งแบ่งเป็นฝ่ายนาฏศิลป์และฝ่ายดุริยางค์ โดยฝ่ายนาฏศิลป์มีความเชื่อที่ไม่ควรปฏิบัติอยู่ 8 ข้อ คือ 1. ห้ามข้ามหัวโขน โขนหัวโขนหรือนำหัวโขนมาเล่น 2. ห้ามใช้ไม้ เชือกหรือนิ้ว แหย่เข้าไปในตาของหัวโขน 3. ห้ามนำอาวุธที่ใช้แสดงมาตีเล่นกัน 4. ห้ามพูดจาดูหมิ่น กล่าวคำหยาบคาย ขณะที่ทำการซ้อมและทำการแสดง 5. ห้ามลอครวผ้า 6. ห้ามกินของเหลือเดน 7. ห้ามดื่มน้ำ ในขณะที่จะทำการแสดง และมีข้อควรปฏิบัติ 2 ข้อ คือ 1. เก็บหัวโขนไว้บนที่สูง 2. ให้งอมือไหว้ก่อนที่จะหยิบหัวโขนมาสวมใส่ สำหรับฝ่ายดนตรีมีข้อห้ามปฏิบัติ 1 ข้อ คือ ห้ามเดินข้ามห้องวงใหญ่ และข้อควรปฏิบัติอีก 1 ข้อ คือ ต้องทำความสะอาดเครื่องดนตรีทุกครั้งทั้งก่อนที่จะเล่นและหลังจากเล่นเสร็จแล้ว

เมื่อกกล่าวถึงองค์ประกอบในการจัดการแสดงแล้ว ผู้วิจัยจะนำเสนอการแสดงโขนชุนันท์กรณีศึกษา ตอน หนุมานแผลงกา โดยจะศึกษาการแสดงในด้านพิธีกรรมก่อนการแสดง ขั้นตอนการแสดง และกระบวนการทำรำ ซึ่งจะกล่าวถึงอย่างละเอียดในบทที่ 4 ต่อไป